

חינוך לערכים יהודיים והשתקפותו בספרי

"ספריית פיג'מה"

מקרה מבחן, דיון בספרים: "התבלין החסר" "שלמה המלך והדבורה" "סבלנותו של הלל הזקן" "מקומו של בית המקדש" "אולי אפשר גרגר סוכר"

הצעת המחקר מוגשת כמילוי חלק מהדרישות לקבלת תואר M.ed. בתוכנית לגיל הרך בפקולטה לחינוך, מכללת לוינסקי לחינוך

מוגש על ידי

פרח אלימלך 31478043

המנחה: פרופ' מירי ברוך

תקציר

במרכזו של מחקר זה עומדת השאלה כיצד ניתן להקנות לילדים בגיל הרך ערכים הומניסטיים יהודיים, הן באופן ישיר והן באופן עקיף. וכיצד עושה זאת ספריית פיגימה באמצעות סיפורי הילדים שהיא מעניקה במתנה ל- 120.000 ילדים ברחבי ישראל.

שיטת המחקר היא מחקר צמוד טקסט, ספרותי-חינוכי, המנסה לחשוף בכל אחד מן הספרים שנבחרו כמדגם לעבודה זו, הן את התכנים והן את דרכי העיצוב והאמצעים הספרותיים אומנותיים שבאמצעותם מבוטאים הערכים היהודיים המשתקפים בספרים. כמו כן לנסות ולאפיין את הדרכים להעברת המסר ההתנהגותי המשתמע מן הסיפורים.

במסגרת המחקר נבחרו חמישה ספרים מתוך התכנית "ספריית פיגימה" שהערכים היהודים שבהם נמצאים בתשתית העלילה וסיפור המעשה שבהם. במסגרת המחקר אנסה להבין אילו ערכים חינוכיים יהודיים משתקפים בכל אחד מהסיפורים וכיצד הם משקפים את "האני מאמין" של יוצרי הסדרה שכן, בתשתית "ספריית פיגימה" קיימת תשתית והוראות כתיבה ליוצרים ורק מי שעומד בכללים אלה – ספרו מתקבל לסדרה.

תודה

ברצוני להודות למנחת הפרויקט פרופ' מירי ברוך אשר הנחתה והדריכה אותי לאורך כל הדרך וכל עת. עזרתה המסורה תרמה רבות במהלך כל שלבי הכנת עבודה מחקרית זו.

תוכן העניינים

2	1. מבוא
4	2. סקירת ספרות
4	2.1 הגדרת המטרות החינוכיות של "ספריית פיג'מה"
7	2.2 חינוך יהודי מהו?
7	2.2.1 חינוך הומניסטי יהודי
8	2.3 אגדות חז"ל, משלים ומעשיות
9	2.3.1 האגדה
10	2.3.2 המשל
10	2.4 עיבוד אגדות חז"ל לילדים בגיל הרך
12	3. מתודולוגיה
12	3.1 סוג המחקר
12	3.3 שאלת המחקר
12	3.4 חשיבות המחקר
13	4. ממצאים
13	4.1 ניתוח הסיפור "סבלנותו של הלל הזקן" מאת דבורה עומר
19	4.2 ניתוח הסיפור "התבלין החסר" מאת דבורה עומר
23	4.3 ניתוח הסיפור "מקומו של בית-המקדש" מאת דבורה עומר
29	4.4 ניתוח הסיפור "שלמה המלך והדבורה" מאת אוריאל אופק
35	4.5 ניתוח הסיפור "אולי אפשר גרגר סוכר" מאת נעמי בן-גור
39	5. דיון ומסקנות
	6. בביוגרפיה

פרק 1

מבוא

בשנת לימודים נוכחית זו תשס"ו, אנוכי עובדת כגננת משלימה בשלושה גנים בצפון הארץ. מזה 6 שנים מתקיים בגנים הנ"ל פרויקט "ספריית פיגימה" אשר אותה ייסד הרולד גריספין. בכל חודש מקבל כל גן אחד מספרי "ספריית פיגימה" המותאם למסגרתו. בעקבות הספר מתבצעת פעילות בגן סביב הספר, ערכיו, סגנונו, אופיו הספרותי וכיוצ"ב. "האני מאמין" של תכנית זו הינה יצירת מפגשים עם הספרים אשר מעניקים הזדמנות לשיח בגן על ערכים, יצירת עידוד דיון בערכי תרבות ומורשת יהודית, באופן יצירתי, וחשיפת הילדים ל"אוצר מילים ומושגים יהודיים". במסגרת מחקר זה בחרתי בחמישה ספרים מתוך תכנית "ספריית פיגימה" שהערכים היהודיים שבהם הם תשתית העלילה. כל אחד מהיוצרים מתייחס אל הערכים בסגנונו ובדרכו שלו, אך המיוחד לכולם הוא ההתאמה של הטקסטים לרמתם של ילדי הגן והתאמת האידיאולוגיה המוצגת בו לבוני התכנית ולאנשי משרד החינוך המשתפים פעולה עימם. לאורך שנות עבודתי קיבלתי ספרים רבים מ"ספריית פיגימה" שבהם הערכים היהודיים הם הנושא המרכזי בעלילה. בחרתי במחקר זה משום שניקרה בי השאלה מהם מאפייני הסיפור היהודי המסורתי בתוכנית "ספריית פיגימה" לילדים בגיל הרך? האם אמנם מתאימים ערכים אלה לכל שכבות האוכלוסייה בארץ? (הכוונה לערכים ההומניסטיים או היהודיים המוצגים בסיפורים). בנוסף, המקורות היהודיים המצויים בתשתית כל אחד מן הספרים אינם מוכרים לילד, הם אמורים להעביר מסרים התנהגותיים גם אם הילד אינו מזהה אותם, זוהי כתיבה של "קומה ועוד קומה" המיועדת למבוגר מחד גיסא ולקורא הצעיר מאידך גיסא. כלומר אם יש¹ אלוזיות לטקסטים (וכמובן שיש-) הן בגדר אלוזיות מעשירות ולא אלוזיות הכרחיות. ולא ברור, כפי שאראה בהמשך, שהילד יפיק מן הסיפור את המסר שרצה המספר להעביר לקורא (כדוגמת הסיפור החרגול והנמלה, שברגיל על פי המשל של אזופוס או קרילוב, חונך השומע לערך של "חיסכון לעת צרה", ו"לערכה של עבודת כפיים" ואילו בנוסח שנבחר על ידי ספריית פיגימה "הצרצר והנמלה"- ויתרו על שני הערכים האלה, והטיפו ל"פרוס לרעב לחמך" כשהם מוותרים על הערכים שהקורא המבוגר המכיר את הטקסט הקודם- מבין את השינוי שחל במערכת הערכים העכשווית מול זו של תקופה קודמת.

¹ אלוזיה-תחבולה ספרותית המשבצת תבניות לשון ורמיזות מסוגים שונים, הלקוחים מטקסט ספרות אחר, בתוך טקסט ספרותי נתון.

מדוע חשוב לדבר עם ילדים על ערכים ומורשת?

תחילה אצטט את הרציונאל של ספריית פיג'מה כפי שנוסח עם כניסת הפרויקט לארץ. את הדברים משמיעה רוני יבין, יועצת לספריית פיג'מה, ולשעבר מנכ"לית בית המדרש אלול, המסבירה על חשיבותם של סיפורים העוסקים בתרבות ובמורשת יהודית-ישראלית עבור הילדים. מתוך : google : קריאת ספרים בגיל הרך-איך להפוך למשפחה של קוראים :

"מטרתה של תוכנית ספריית פיג'מה לדבר על ערכים יהודים מכמה סיבות : ראשית בשביל לחבר קצוות ולהניח יסודות משותפים לילדים מזרמים שונים ממקומות שונים. שנית, בערכים יהודיים יש בהם פן אוניברסאלי וזיקה לנושאים אוניברסאליים שונים. הם מביאים קולות, צבעים, גוונים שונים של היהדות ולכן העיסוק בערכים יהודיים הוא לא הטפה נהפכו הוא משהו מאד חי ותוסס מגוון ועשיר והמטרה שלנו בתוכנית לחשוף את העושר הזה דרך סיפורי חז"ל שהם נשאים רלוונטיים לימינו אנו.

הסיפורים כולם מביאים פנים מאד מגוונות ומאד מעניינות של התרבות היהודית. העיסוק בערכים יהודיים גם מתוך ההנחה שילד, אדם שמחובר לתרבותו ומכיר אותה ובקיא בה ואוהב את העושר שלה חש חיבור נכון אליה וגאווה וגם מספיק ביטחון לצאת אל העולם וליצור קשר עם תרבויות אחרות אבל מתוך מקום של גאווה והכרות על העושר שהוא בא ממנו.

את העם היהודי מלווים סיפורים מאד עתיקים מימי התנ"ך מימי התלמוד סיפורים בני אלפים שנה חלקם רלוונטיים לנו כי הם עוסקים בנושאים קלאסיים בנושאים שנמצאים בעומק החיים בעומק השאלות הקיומיות של כל אדם ושל כל משפחה ושל כל אדם ולכן הם רלוונטיים.

העיסוק בסיפורים יהודיים מזמן גם את המדרש וגם פרשנות ובספריית פיג'מה מעודדים חשיבה יצירתית ופרשנות אישית ועשייה מגוונות כתוצאה מקריאת הסיפור וגם כתוצאה מקריאתו".

פרק 2

סקירת ספרות

2.1 הגדרת המטרות החינוכיות של "ספריית פיג'מה"

פרויקט ספריית פיג'מה היא תכנית ייחודית, הפרויקט מבוסס על תכנית אמריקאית מייסודה של קרן הרולד גרינספון והיא פועלת בשיתוף פעולה עם משרד החינוך, מה שמתבסס כפרויקט בישראל כמיזם של העשרה תרבותית, התחיל בארצות הברית כתוכנית הצלה. "המצב הדמוגרפי של יהודי צפון אמריקה מדאיג אותי מאוד", אומר הרולד גרינספון בן ה-83, האיש שמאחורי הפיג'מה. "שיעור נישואי התערובת עומד על 50 אחוז, ובמשפחות המעורבות רק 30 אחוז מהילדים גדלים כיהודים. זה מפחיד. הדרך שלי לשנות זאת היא להכניס את היהדות לבתים בדרך מושכת ואוהבת" באותו שנה התארח בליל הסדר אצל בנו, והופתע לראות שכלתו מחלקת לאורחים ספרי ילדים מאוירים על נושאים יהודיים. הוא לא ידע שיש דבר כזה, ספרי ילדים יהודיים איכותיים, קל וחומר לא שנכדיו אוהבים אותם ומצטטים מתוכם ממש כמו שהם שולפים רפליקות מקלאסיקות הילדים האמריקניות. קחי את זה, אמר לכלתו בהושיטו לה חמישה שטרות של מאה דולר, וקני לי ארגז עם הספרים שאת אוהבת. הספרים שקיבל עוררו בו התלהבות ילדותית, מהסוג שניכר בתזזיתיות שלו גם עתה. הוא החליט שזו תהיה הגרסה שלו לספריית הדמיון.

כך קמה ב-2005 ספריית פי-ג'יי, כלומר פיג'מה, האמריקנית. מדי חודש מודפסת מהדורה של מבחר ספרי ילדים בנושאים יהודיים – חגים, היסטוריה, ערכים, מצוות ומנהגים במינון ידידותי – ספר לכל שכבת גיל, והספרים נשלחים לכל משפחה יהודית שנרשמה.

ככל שהספר יותר יהודי ויותר נוטה לדתיות כך יש יותר ביקורת מהצד הדתי-תורני, מפתיעה נטע שפירא סגנית מנהלת ספריית פיג'מה "כי רוצים שהוא ידייק ויהיה לפי רוח כזו ולא אחרת. לדעתי, ההקפדה על קוצו של יו"ד, שדמות של רב חייבים לצייר כך ולא אחרת ושחייבים לקרוא לו תמיד 'הרב' ושהוא צריך כיפה מסוג כזה ולא אחר, מחזירה אותנו לספרי 'כה עשו חכמינו'; ו'כה עשו חכמינו' לא יתקבל ב-120 אלף בתים מישראל מכל הגוונים. זה פשוט לא עובד כך. מי שרוצה לדקדק, למעשה משאיר אותנו בלי הספרים היהודיים".

"לא היינו בטוחים שהמיזם האמריקני שלנו יתקבל יפה בישראל", אומר גרינספון. "הזהירו אותנו שישראלים לא-דתיים יהיו לגמרי נגד, ושאינן ספרים טובים המציגים נושאים יהודיים. אבל חשבתי שכדאי להסתכן, כי השסע הדתי-חילוני בישראל נראה לי דבר שחייבים לנסות לשנות. אז התחלנו בקטן, וראינו שאין התנגדות משום צד. המפתח הוא ספרים איכותיים עם סיפור טוב, שעוזרים להורים לפתח שיחה עם ילדיהם. אני יודע ששיעור ניכר מההורים הישראלים אינם מדברים עברית כשפת אם; לכן, כשספרים בעברית נכנסים הביתה והופכים נושא לשיחה משפחתית, זה עוזר להשתלבות המשפחה בתרבות הישראלית".

"המחשבה שישראלים חילונים מפחדים מתכנים יהודיים מסורתיים התגלתה פה כמיתוס. אם אני מסתכלת על התלונות שקיבלנו על הספרים – כמאה בשנה. מתוך 120 אלף – אני רואה שזה בא בעיקר מהמגזר הדתי. מפריע להם בעיקר הנושא של דרך האיור של דמויות חשובות ביהדות. מאז תחילת התוכנית קיבלתי מכתב אחד בלבד שמבטא התנגדות חילונית. מכתב אחד בשלוש שנים. כלומר כשהספרים טובים, השיחה פתוחה ואין כפייתיות, אין במגזר החילוני אנטי כלפי ידע. מבינים שיש ערך וחוכמה במורשת היהודית". (ארליך 2012)

המפגש עם הספרים מפרויקט "ספריית פיג'מה" מעניק הזדמנות לפעילות מגבשת ולשיח על ערכים, שמטרתה להנחיל לילדים אהבה לקריאה ולספרים ולעודד דיון בערכים יהודיים בגן הילדים מכמה סיבות:

1. לחבר קצוות ולחבר יסודות משותפים לילדים מזרמים שונים ממקומות שונים.

2. הערכים היהודים אשר מופעים בספרים יש בהם בדרך כלל פן אוניברסאלי וזיקה ליהדות.

העיסוק בערכים יהודיים נובע גם מתוך ההנחה שילד שמחובר לתרבותו ומכיר אותה חש חיבור נכון וגאווה וגם חש מספיק ביטחון לצאת אל העולם וליצור קשר עם תרבויות אחרות מהערכים אותם הוא מכיר. בפרויקט ספריית פיג'מה מאמינים "בעולם תרבותי רחב ולימוד אודות ערכי תרבות ומורשת מגיל צעיר, יתרמו לחיזוק ההכרה והגאווה של ילדים צעירים בזהותם ובתרבותם. יש לנו שתי מטרות: עידוד אהבת הקריאה והספר, ועידוד ערכי המורשת הישראלית-יהודית", מסכמת נטע שפירא, סגנית מנהלת 'ספריית פיג'מה' ומי שמרכזת את עבודת הוועדה לבחירת ספרים. בכל הנוגע למטרה השנייה, מדגישים בפיג'מה, לא מדובר בתפיסה מצומצמת של ערכי יהדות: "זה לא רק תנ"ך, אלא גם הכנסת אורחים, כיבוד הורים, קבלת האחר - זה תפריט יהודי רחב", אומרת גלינה פרומן, מנהלת ספריית פיג'מה וקרן גרינספון ישראל.

מבט על רשימת הספרים שחולקו במסגרת התוכנית לאורך השנים מגלה שהבחירות אכן מגוונות ומציגות "תפריט יהודי רחב". קלאסיקות של לאה גולדברג לצד ספרי ביכורים, ספרות מתורגמת לצד ספרות מקומית, 'איתמר פוגש ארנב' לצד 'מי אוהב את השבת'. 'פרח נתני לנו' לצד 'מקומו של בית המקדש'.

במובן הזה, צריך להפריד בין שני סוגי ספרים: כאלה שהוועדה בוחרת מתוך הקטלוגים של הוצאות הספרים, וספרים ש'ספריית פיג'מה' יוזמת בעצמה. מי שייכנס היום לאתר התוכנית, ימצא שם מודעת דרושים ל"סיפורי עם ואגדות יהודיות". אם בעבר עסקו ב'פיג'מה' בעיקר בליקוט ואיתור של ספרים מתאימים - היום הם יותר ויותר אקטיביים; מפרסמים מכרזים פתוחים ומקבלים פניות מסופרים שתופרים ספרים לפי מידותיהם. 'שלמה המלך והדבורה', 'סבלנותו של הלל הזקן', 'טעם של חג' - בקצב הזה, לא יישארו בקרוב אגדות חז"ל ומעשיות תלמודיות שלא זכו לעיבודים ואיורים מחודשים בחסות קרן גרינספון (אליה, 2015).

התוכנית משכה את תשומת ליבם של היושבים במשרד החינוך שהפכו להיות שותפים בתוכנית ועזרו להרחיבה בחלקי הארץ. כתוצאה מכך גן הילדים הפך לשותף פעיל ומשמעותי בקידום התוכנית. בישראל הספרים מגיעים קודם לכן, רק לאחר הכרות הספר במסגרת הגן ופעילות סביבו הם נשלחים דרך הגנת לבתי הילדים. זאת על מנת להיעזר במקצועיות הגנת שלה עם הוריי הגן לקידום מטרת התוכנית. בתוכנית האמריקאית מחלקים ספרים יהודיים ועוסקים בעיקר בחגי ישראל, ובסמלי המסורת היהודית. בתוכנית הישראלית העיקרון המנחה: עיסוק

בערכים, ביניהם גם אוניברסאליים, בדילמות מוסריות ובמורשת יהודית ישראלית, סיפורי חז"ל מעובדים לגיל הרך. הקריטריונים העומדים לבחירת הספרים הם ספרים שמהווים הזמנה לדיון ושיח ופותחים מחשבה בנושא ערכים ומורשת. לתכנית נבחרו ספרים בעלי עלילה עם זיקה ליהדות בערכים מוסריים ויהודיים באופן יצירתי ומהנה (Vromen 2011).

סקירת ספרות:

בחלק זה אתמקד בשלוש סוגיות מרכזיות שבאיחודן אוכל להתמקד במחקר ספרי "ספריית פיג'מה". הנושא הראשון יתמקד בניסיון להגדיר מהו "חינוך יהודי" בהבדל או בדומה לחינוך ההומניסטי הכללי. (שאלות במחקר חינוכי) הסוגיה השנייה, תתמקד בז'אנרים המאפיינים את מרבית הקורפוס של ספריית פיג'מה, ז'אנרים שעיקרם מן המקורות היהודיים כמו המשל, האגדה, המעשייה וכן מעט שירים שעניינם בנושאים יהודיים (כמו "מי אוהב את השבת?" מאת אהוד מנור ואחרים) אך באלה לא נדון כאן. הסוגיה השלישית תתמקד בהיבט ספרותי לשוני, בו אדון בדרכי העיבוד לילדים של אותו קורפוס (אגדות, משלים מעשיות וכיו) שבמקור לא יועדו לילדים אלא לקהל בוגר ועם היווצרות מושג הילד בתרבות, הוסבו ועובדו לילדים. לאותו חומר ספרותי יש עיבודים שונים החל מסוף המאה ה-18 ועד היום, ומעניין לראות אילו עיבודים בחרו אנשי "ספריית פיג'מה" להביא בפני ילדים בישראל בשנות האלפיים.

2.2 חינוך יהודי מהו?

משמעותו, היקפו, תוכנו ודרכיו של החינוך היהודי הם בגדר שאלות, השנויות ביותר במחלוקת במסכת המחשבה החינוכית היהודית והישראלית (מייזליש, 1991). שורשי הבעיה נעוצים מחוץ לתחום הפדגוגיה במובן המצומצם ואינם עניינם של מחנכים מקצועיים בלבד. בירור הבעיה משקף דעות וחלוקי דעות על משמעות חייה הרוחניים והחומריים של האומה בעבר, בהווה ובעתיד. השאלות חלוקות גם בשאלות התפקיד, שמטיל הציבור על החינוך הרשמי [בישראל ובגולה], שעה שדנים בתפקיד החינוך כמנחיל ערכים לאומיים וקובעים את מקומה של המורשה הלאומית בהלכה ובמעשה.

עם כינונה של מדינת ישראל, התרחבו ממדיו של סוגיה זו, במדינה קיים מוסד עליון- משרד החינוך והתרבות- שהוא אחראי לא לבד לארגון החינוך היהודי, אלא גם משפיע השפעה מכרעת על רוחו. עצם הישיבה במדינה לאומית עצמאית, חינוך הדור בלשון עברית הקניית תכנים תרבותיים עבריים, מעמדה החוקי של העברית כלשון המדינה, קיום השבת ומועדים כחגי המדינה יצרו את הרקע את התנאים החיצוניים והפנימיים כאחד לחיים לאומיים טבעיים בישראל. לפיכך אין הדת היהודית מהווה בה סימן היכר ללאומיות היהודית: אין היא אלא זרם רוחני- תרבותי. החינוך הומניסטי במשמעותו הרחבה פירושו חינוך לחיי אדם רגילים, שאין בהם תלות יתר מצד המדינה – חינוך לחיים טובים של אדם בן- חורין.

2.2.1 חינוך הומניסטי יהודי

פירושו השאיפה לעצב אדם מישראל, המתחייבת ממצבו של היהודי המודרני, המבקש לשמור על שיעור ניכר של רציפות תרבותית יהודית ועם זאת להיות בן תקופתו. כל תפיסת הומניסטית המושתתת על העמדת האדם במרכז, מתנגשת בהכרח בעקרונות האמונה היהודית, מאחר שאין בתפיסה זו כל מקום לאלוהים ולהשפעתו המכרעת. לפיכך יש שטוענים, שהומניזם דתי לא ייתכן כלל, לפי שצירוף מילים זה כולל דבר והיפוכו. אולם מקורות הדת היהודית אינם מחייבים דווקא תפיסה גיאוצנטרית [האלוהים במרכז היקום]: אדרבא, הם מניחים מקום נכבד גם לאדם- אם כי לא ישווה לאל.

לפי מלכין (2003), חינוך הומניסטי פועל בשתי מגמות: 1. הוא חותר להומניזציה של האדם תוך סיגול היחיד לחברה ולתרבותה, להפנמת הערכים ההומניסטיים הרווחים בה, להכרה היצירות המייצגות אותה ולמודעות לזכויות של האדם לפי חוקי חברה זו. 2. הוא חותר לעצמאותו הרוחנית ולפיתוח אישיותו של היחיד, על ידי טיפוח היצירתיות וכושר הביקורת שלו כלפי כל המוסכמות בחברה, כל היצירות הקלסיות המייצגות את תרבותה, כלפי המסורת, המורשת הדתית והתרבותית והחוקים והמצוות לפיהן מתנהלים חייה.

2.2.2 חינוך לערכים

אחת ממטרותיה של תוכנית "ספריית פיג'מה" על פי תפיסת התכנית "סיפורים בעלי ערך" היא לפתח את מערכת הערכים של הילדים בגיל הרך. "אנו שואפים לעשות זאת בשני כיוונים — לסייע לתלמידים לפתח עמדות כלפי ערכים, ולפתח נטיות (דיס פוזיציות) למימוש ערכים במציאות

“ערכים הם קני מידה להערכה המאורגנים בדירוג מסוים. הערכים מספקים בסיס נאמן לקבלת החלטות במגוון של מצבים” (כהן, 1996).

וכן: “ערכים הם אבני בוחן, קני מידה הקובעים מה צודק ומה אינו צודק, מה נכון ומה אינו נכון, מה טוב ומה רע” דב דרום טוען כי “מערכת הערכים של אדם כמוה כמצפן להעדפותיו, לשאיפותיו, להכרעותיו ולמעשיו” (דרום, 1990).

2.2.3 ערכים בגיל הרך

החינוך לערכים בגיל הרך הוא חלק מתהליך החברות (סוציאליזציה). חינוך לערכים מתחיל בגיל הצעיר ביותר. הילדים הצעירים מתחילים לפתור עימותים שמעורבים בהם צרכים, רצונות ורגשות. ילדים צעירים לומדים בהדרגה, תוך התמודדות יומיומית עם אתגרים שונים ודרך התבוננות באנשים שסביבם, מהו היחס הראוי בחברתם כלפי אנשים, אירועים ועצמים. כבר בגיל צעיר מתחילים ילדים לדבר על ערכים, לשאול שאלות ערכיות, לבדוק ערכים בהקשרי חיים שונים ולזהות ערכים באירועי חיים ובסיפורים.

2.3 אגדות חז"ל, משלים ומעשיות

אגדות חז"ל נוצרו במסגרות חברתיות של מבוגרים – בבית המדרש ובבתי כנסיות. בדרשות שבעל פה וברישומן בכתב הן נועדו למבוגרים ומופיעות במקורות כמו התלמוד והמדרשים, מקורות המיועדים לקורא המבוגר. סיפורי חז"ל נוצרו כאמירות בעל פה, דרשות, פירושים, משלים, פתגמים, מימרות חכמה ומוסר שלוקטו במאה החמישית לספירה והכילו דברי חכמים מן המאות הראשונה והשנייה (אודסר וסגל, 2013).

דרך סיפורים ודרשות בבתי כנסת ובבתי מדרש ניסו חכמי המשנה להעביר מסרים אידיאיים ודידקטיים ע"י השילוב שבין הלכה לאגדה ובתיאור עלילתי דרך הסיפור ולא באופן ישיר, חלק מהם הוגדרו מאוחר יותר כסיפורי עם, ונחקרו על ידי אנשי הפולקלור.

פולקלור (Folk - "עם", Lore - "ידע"), עפ"י הגדרתו, הוא כלל היצירה העממית התרבותית המועברת מדור לדור. המונח פולקלור מתייחס ליצירות רבות, שנוצרו ע"י החברה בעיקר לאורך הדורות, והפכו ליצירות שגרתיות, שימושיות, נפוצות וידועות לכל. הפולקלור כולל ערב רב של יצירות, כגון, אמונות, מסורות, אומנויות, כישוף עממי, הגדת עתידות, מנהגי חגים, אגדות, סיפורים, שירים ועוד..

חז"ל "השתמשו" באירועים מתולדות העם היהודי, במקומות מוכרים, ובמעשיהם של אישים ושל דמויות מרכזיות בחיי העם, ואכן תפקידם היה לעלות נושאים ולקרב למקרא בגלל צורך השעה ומאורעות היסטוריים קשים.

לטענתם של אודסר וסגל (2013), תוכן של חלק מהאגדות התאים גם לקורא הצעיר. בעת האחרונה אנו עדים לתהליך שאגדות חז"ל זוכות בו לעיבוד עדכני מתוך מטרה להתאימן לתקופה המודרנית, ומעבר לכך מתוך מטרה, להתאים את לשונן ואת המסרים שבהן גם לילדים. עיבודים אלו משקפים, במודע או שלא במודע את השקפת עולמו של המעבד. המעבד מטמיע בין השורות את הלך רוחו ותפיסותיו.

ייעודם של סיפורי חז"ל על סוגיהם השונים – ההלכתיים, הפרשניים והמוסריים – הוא לחנך בדרך של דוגמה ומופת ובדרך של הדגמה והמחשה.

2.3.1 האגדה

האגדה עוסקת במאורעות האומה והעם, בהשקפת העם, בהתנהגותו, באמונות ובדעות ובחוכמת חיים, היא מספרת על גדולי האומה, קורותיהם ומעשיהם. דרך קריאת האגדה יכול אדם להכיר את האומה ממנה היא לקוחה, על כל צידיה וגווניה (אבן, תשל"ח). סיפורי עם או אגדות, הם סיפורי פולקלור נפוצים, אשר דרך הפצתם הייתה לרוב מפה לאוזן. בדרך כלל, המחבר הוא אנונימי ואין מקום וזמן מוגדרים. סיפורי העם, ככל יצירת פולקלור, מהווים חלק בלתי נפרד מן ההיסטוריה של תרבות מסוימת. קיימים 4 סוגים של אגדות:

1. מעשי גבורה של אלים – מיתוסים

2. קורות האבות ואנשי שם של האומה או של השבט.

3. חיי קדושים ונביאים.

4. סיפורי מעשיות לשם שעשוע בלבד.

"האגדה היא סיפור דתי, סיפור מעשה שמטרתו להביא את השומע לאמונה בדת היוצרת את האגדה. האגדה היא סיפור קצר שגיבורו הוא בדרך כלל אדם או מקום. במרכז הסיפור מתרחש לגיבור נס הנובע תמיד מכוח של האל שבו מאמין מספר האגדה. גיבורי האגדה הם אנשים חד פעמיים, בעלי שם פרטי ושם משפחה, האגדה קשורה בזמן מוגדר, במקום מוגדר, ועל ידי האירוע הנסי שקרה להם הופכים הגיבורים לקדושים" (ברוך, 1994).

מקורן של רוב האגדות בתקופה, שבה מילאה הדת את התפקיד החשוב ביותר בחיי האדם, ולכן דנות הן במישרין או בעקיפין בנושאים דתיים.

האגדה אינה מסתפקת בתיאור עובדות אלא מקשטת את המאורעות בהוספת מעשי-פלאים לדמותה ומבליטה את מגמותיה, הינה באה להראות אורח חיים ודרכים מיוחדות האגדות. "בכל אחת מאגדות העולם ניתן לזהות את תפיסת המוסר של כל אחת מהדתות, כך למשל הגיבור המרכזי במרבית אגדות ישראל הוא חלש וצנוע, מסתפק במועט ועמד בניסיון הדרוש ממנו מאמץ נפשי-רוחני עצום" (ברוך, 1994).

כשמתייחסים לאגדות יהודיות עוסקים באגדות חז"ל שמטרתם ללמד ולחנך כמו כן יצירת האגדה הינה כחיזוק האמונה וקיום המצוות, ולא למטרת שעשוע ובידור הם מבארים את המקרא ומרחיבים את הנכתב בו כדי לגלות משמעויות חדשות. ערכן של אגדות חז"ל עברו עיבודים רבים כדי להקל את קליטת המסר שאותו היא מבקשת להעביר.

מרבית האגדות שמותאמות לילדים קטנים עוסקות בסיטואציות רגשיות הן משעשעות את הילד העונג בו הילד חווה ללכת שבי אחר סיפור-אגדה היא הכובשת אותו היא מובנת לילד היא מבטאת את מורשתנו התרבותיות ואף תורמת לחינוכו המוסרי של הילד.

2.3.2 המשל

"המשל הוא יצירה ספרותית העשויה להיות מסופרת בע"פ כסיפור עממי ולהיכתב בפרוזה או בשירה. יצירה זו מעמידה במרכזה מצב או סיפור אשר עיקר המסרים שבו אינם מצויים בחלק המסופר אלא במסקנה" (ברוך, 1994).

משלי חיות אשר בהם מאניש הממשל את גיבורי הטבע, הממשל מנסה לשכנע את השומע (או את השומעים) לקבל את דעתו ולבטל את דעת השומע לגבי עניין מסוים.

המשלים היו הז'אנר הראשון שעובד לילדים בראשית ימיה של ספרות הילדים העברית, הסיפור על בע"ח המדבר כמו החרגול והנמלה מתאים לצורת החשיבה של הילד בגיל הרך.

"המשל הוא אמצעי רטורי מובהק וטיפוסי, באמצעותו רוצים לשכנע בעניין מסוים הוא איננו אומר במפורש את העניין המסוים שהרי תוכנו בדוי, דמיוני, לרוב בלתי אפשרי מבחינה ריאליסטית" (פרנקל, 1996).

כוונתו של המשל איננה למעשים שהיו בין החיות כי אם למעשים בין בני האדם, המשל הוא דרך יעילה להבהיר לשומע מסר, ממנו ניתן להפיק לקח.

האגדות והמשלים היו אמורים לקרב את התורה לעם, חכמנו הרבו ללמד באמצעות אגדות ומשלים ערכים חשובים מעולם היהדות כמו: היחס לארץ ישראל, היחס לשבת, היחס לזולת, ובאמצעותם התמודדו עם המפגש בין היהדות לתרבויות הזרות שמסביב, לכן חז"ל השתמשו באירועים מתולדות העם, במקומות מוכרים, בדמויות מוכרות בכדי לקרב את העם ליהדות.

2.4 עיבוד אגדות חז"ל לילדים בגיל הרך.

ספרות עממית היא מכלול של יצירות ספרותיות כגון סיפורים, שירים, אגדות ומשלים, שלא הועלו על הכתב, אלא הועברו בעל-פה מדור לדור. ליצירות אלו תבנית ספרותית מסוימת (אפית, לירית, דרמטית, אלגורית ועוד) ובדומה לספרות הכתובה, אף הן מושתתות על דמיון יוצר ויש להן ייחוד לשוני סגנוני המבדיל אותן מלשון היום-יום ומטקסטים דתיים, עיוניים ואחרים (אודסר וסגל, 2013).

בתחילה אגדות חז"ל (ספרות שבעל-פה) לא עובדו לילדים, אך הסיפורים המושכים את הלב והדמיון, הייתה אהובה על הילדים, עוד בימי בית שני "היו הילדים עוזבים את מוריהם המתפללים בדברי הלכה ומבקשים דברי מקרא ודבר אגדה" (שיר השירים, רבה כ"ז).

אגדות חז"ל שנבחרו לעיבוד לילדים היו אלה שהתמקדו בהצגת דמיות שהקפידו על קיום המצוות והצגת הדמויות באופן חיובי ומופת, הן עברו עיבודים רבים, בכדי להקל על הקוראים את הקריאה ואת המסר שאתו האגדה רצתה להעביר.

עיבודים אלה שמרו בדרך כלל על לשון המשנה, החל מעליית המשכילים היהודים, החלו להיכתב עיבודים חדשים.

שלושה היו מקורותיה ובתי גידולה העיקריים של האגדה: היצירה העממית (פולקלור); הלימוד בבית המדרש; הדרשה בציבור בבית הכנסת. אגדת העם הייתה מאז ומעולם קוסמופוליטית; ואכן דרכה חדרו לעולמם של חז"ל מוטיבים שונים מן האגדה הבינלאומית - היוונית-ההלניסטית, הפרסית, הערבית, ואף זו שבאה ממרחקים - מהודו ומהמזרח הרחוק. עניין אחר הוא האגדה, שנוצרה בבית המדרש.

עד לתקופת ההשכלה היחס לאגדות היה שלילי, המפנה היה עם הוצאת שלושה קבצים של אגדות מעובדים לילדים: "סיפורי ישורון", "שיחות מיני קדם" "כל אגדות ישראל" שר (2006), טוענת שהעיבוד לספר עיקרי הוא, עיבוד התוכן שיתאים לילד מבחינת הנושא ושיהיה קרוב לעולמו מבחינת היכולת להתמודד עימו. יש להתאים את השפה ליכולתם של הילדים ומאידך לזכור ולהדגיש את יופייה של השפה כדי שתעשיר ותפתח את לשון הילד. העיבוד צריך להידבק על-פי נאמנות למקור, נאמנות לחוקי הסיפורת, והאם כל שינוי בהקשר מכוון גם לכוונת המקור למרות שהוא שאל למטרות אחרות(אלמוג, 2008).

הסיפור המעובד נכתב כך שהילדים יבינו את שפתו, אך תוכנו יישאר נאמן לרוח הפשט, גם תוך הרחבה של הסיפור. בסיפור המעובד משובצים ביטויים נבחרים מלשון המקרא. בעת הסיפור מומלץ להשתמש גם בתנ"ך מלא ולצטט ממנו את הביטויים הנבחרים, זאת כדי להמחיש לילדים את המקור המשותף לסיפורים השונים.

לטענת ברגסון (1966), "ספרותנו לילדים נתנסתה בעיבודים רבים ושונים של חומר אשר ביסודו טוב לילדים וזקוק היה לעיבוד והתאמה. אגדות חז"ל וספרים מאוחרים יותר עובדו והותאמו לילדים".

הסיפור המעובד נכתב כך שהילדים יבינו את שפתו, אך תוכנו יישאר נאמן לרוח הפשט, גם תוך הרחבה של הסיפור. בסיפור המעובד משובצים ביטויים נבחרים מלשון המקרא.

אגדות חז"ל המעובדות לילדים התפתחו כענף ספרותי המיועד לקהל יעד מסוים רק בעשרות השנים האחרונות. לפניך גדלו הילדים על סיפורים שנועדו במקורם לקהל הבוגר. ילדים יהודיים גדלו על סיפורי התורה ואגדות חז"ל אשר שימשו כמודל להתנהגות מוסרית דתית ראויה לחיקוי. הסיפורים המיועדים לילדים מכילים לעתים קרובות מסרים חינוכיים, גלויים או סמויים, המשקפים את נורמות התקופה שבה הם נכתבים. חלק מספרות הילדים נכתבה במטרה לגרום לילד להזדהות עם הדמויות, ואף לחקות ולאמץ את מעשיה הטובים של הדמות וליישם בחיי היום יום. מכאן עולה תפקידה הכפול של ספרות הילדים: א. היא משקפת את תפיסת העולם החברתי-אידיאולוגי של החברה ככלל, ושל הכותב בפרט.

ב. היא מהווה גורם משמעותי בעיצוב זרמים ומגמות חינוכיות.

לפי זבה (2010), בתפיסה המסורתית נתפסו אגדות חז"ל ככאלה שנועדו ללמד על דרכי האל, לטפח את האמונה בו ולחזק את מעמד החכמים כמנהיגים רוחניים. עיצובה החדש של האגדה על ידי אנשי דור התחייה משקפת את המעבר לאגדה המתאימה יותר לתפיסתם החילונית על ידי התייחסות שונה לפסוקים. בעבר נתנו פסוקי המקרא אשר פתחו וסיימו את דברי המדרש תוקף לדברי חז"ל והיוו עבורם את הציר המרכזי של האגדה.

לסיכום העיבוד מטרתו להקנות ערכים תרבותיים וחברתיים. בשל כך, העיבוד מושפע מאוד מתפיסת עולמו של המעבד ומהמסר שהוא רוצה להעביר לקוראים, ואף משקף אותם. בדרך זו המעבד מעצב את עולמו התרבותי והרוחני של הקורא ובמקרה דן של הילד. המעבד מביא עמו את עמדותיו, ערכיו ואמונותיו המהווים את האידיאולוגיה האישית שלו. המעבד מציג מעין תיאוריה אישית המכילה את הידע, התפיסות, האמונות והאידיאולוגיה האישית (אודסר וסגל, 2013).

פרק 3

מתודולוגיה

3.1 סוג המחקר

זהו מחקר חינוכי ספרותי צמוד טקסט המנסה לחשוף הן את הערכים המוצגים באופן ישיר או עקיף בספרי ספריית פיג'מה (היבט חינוכי) והן את דרך העיבוד וההתאמה של הדברים המסופרים לילדים בגיל הרך ולאפיין מן ההיבט הספרותי את הדרכים להעברת המסר ההתנהגותי, דרך השמירה על הז'אנר המקורי דרכו ייחשף הילד לסוגות ספרותיות שונות, (היבט ספרותי-לשוני). כמקרה מבחן, נבחרו חמישה ספרים מתוכנית "ספריית פיג'מה" אשר עובדו באופן מובהק את הנוסח היהודי המקורי והתאימו אותם לילדים בגיל הרך.

שיטת המחקר- אינטרדיספלינרית, אנתח את הטקסטים משלושה כיווני מחקר שונים:

1. חינוך יהודי – אידיאולוגיה וערכים

2. היבט ספרותי- פגישה עם ז'אנרים ספרותיים שונים

3 היבט סגנוני- לשוני

3.2 הקורפוס

1. "שלמה המלך והדבורה" / אוריאל אופק

2. "התבלין החסר" / דבורה עומר

3. "סבלנותו של הלל הזקן" / דבורה עומר

4. "מקומו של בית המקדש" / דבורה עומר

5. "אולי אפשר גרגר סוכר?" / נעמי בן גור

3.3 שאלת המחקר

אילו ערכים חינוכיים יהודיים משתקפים בכל אחד מהסיפורים ממבחר ספרי "ספריית פיג'מה", וכיצד הם משקפים את "האני מאמין" של יוצרי הסדרה?

מהם האמצעים הספרותיים אשר באמצעותם מועברים המסרים ההתנהגותיים?

3.4 חשיבות המחקר

להראות כיצד ניתן לחנך את הילדים בגיל הרך וכמו כן כיצד ניתן להעביר ערכים חינוכיים יהודיים באופן ישיר ובאופן מוסווה באמצעות סיפור אגדה המותאם לילדים בגיל הרך.

פרק 4

ממצאים

4.1 ניתוח הסיפור "סבלנותו של הלל הזקן" מאת דבורה עומר

תקציר העלילה:

הלל הזקן היה ידוע בסבלנותו הרבה וברצונו לענות על כל שאלה ששאלו אותו. יום אחד, זמן קצר לפני כניסת השבת, רצה אדם אחד לבדוק אם יצליח להרגיז את הלל. שוב ושוב הוא הופיע בביתו של הלל והטריד אותו בשאלות שונות ומשונות, האיש שרצה להרגיז את הלל בחר בזמן לא מתאים – זמן קצר לפני כניסת השבת, שעה שהלל התרחץ – ובנושא לא מנומס – מראה חיצוני שונה מהמקובל. הוא ניגש אליו וצעק בזלזול: "מי כאן הלל?", וכשיצא הלל מן הרחצה, שאל אותו על צורת ראשם של עולי בבל. השאלה היתה עלולה להעליב את הלל אישית, מפני שהוא-עצמו עלה מבבל שנים אחדות קודם לכן. ואף על פי כן הוא השיב במתינות ובצורה עניינית.

ערך הסבלנות

לפי שושן. א' (2003), סבלנות הינה: "התאפקות, שליטה ברוחו, אורך אפיים: סבלנות ביחסים עם הבריות.

סבלנות היא היכולת לסבול המתנה, עיכוב או התגרות בלי לכעוס או לדאוג, וכן היכולת להתמיד בשקט בהתמודדות מול קשיים"

כפי שאנו רואים בסיפור האיש שרצה להכעיס ולהקניט את הלל הזקן בחר בזמן לא מתאים- בערב שבת, בסיפור מגיע אדם אל הלל ומתגרה בו, הלל מגיב בסבלנות ובענווה לשאלתו של האיש. לדוגמא:

"בני, מה אתה מבקש?

אמר לו: שאלה יש לי לשאול

שאל בני, שאל"י ענה הלל".

שויקה (1997) הסבלנות היא: ה"יכולת להמתין בשקט או לשאת דחייה או עיכוב: יכולת לשאת בשלווה ותוך שליטה עצמית מצבים מרגיזים או מתסכלים"

בסיפור "הלל הזקן" ישנה התעקשות מצד האיש להוציא משלוותו את הלל ע"י שאילת השאלות בערב שבת, למרות כל המאמצים הלל בכל פעם מקבל את האיש בסבר פנים יפות ועונה על שאילותיו.

לדוגמא:

"הלך האיש, חכה רגעים ואחר חזר לביתו של הלל..

בני, מה אתה מבקש?

אמר לו: "שאלה יש לי לשאול"

שאל בני, שאל"י ענה הלל.

"הלך האיש וחזר לאחר שעה קלה: והלל עדין לא התלבש...

בני, מה אתה מבקש?

אמר לו: "שאלה יש לי לשאול"

שאל בני, שאל"י ענה הלל.

משמעות הכותרת של הסיפור "סבלנותו של הלל הזקן": במרכז הסיפור ניצבת הדמות הלל הזקן הנודע באופיו כענוותן וכסבלן בהלכותיו ובהנהגותיו, הכותרת הינה כותרת ממצה שמתוכה ניתן להבין את הכתוב לאורך הסיפור. הכותרת מרמזת על הערך המרכזי אליו מוביל הסיפור, ערך הסבלנות, ודבורה עומר בחרה להציג את ערך זה ע"פ גדול נשיאי ישראל הלל הזקן.

לשון הסיפור

לשון חז"ל

דוגמא: "אם תצליח להרגיז את הלל, אתן לך ארבע- מאות זוז כסף"
חז"ל: " המשיא את בתו. סתם, לא יפחות לה מחמשים זוז." (מסכת כתובות משנה ה)

לשון מקרא

דוגמא 1: "היה זעיר בכעסך. כדאי לך שתאבד בגללי ארבע מאות זוז ועוד ארבע מאות זוז- ובלבד שלא נבוא לידי רוגז"
מקרא: וַיִּשְׁלַח אֶת אָחִיו וַיֵּלְכוּ וַיֹּאמְרוּ אֵלָיוּ: אֵל תִּרְגְּזוּ בְּדָרְךָ (בראשית מה כד)
דוגמא 2: "לשמע המילים האלה התכעס האיש מאד ופניו האדימו"
מקרא: "אם יהיו חטאיכם כשנים, כשלג ילבינו, אם יאדימו כתולע כצמר יהיו". (ישעיהו א' י"ח)
דוגמא 3: "בני, שאלה גדולה שאלת. מפני שאין להם מילדות טובות, נולדים התינוקות וראשיהם כביצה"
מקרא: " וַיִּקְרָא מֶלֶךְ-מִצְרַיִם, לְמִילֻדָתוֹ, וַיֹּאמֶר לָהֶן, מִדּוּעַ עֲשִׂיתֶן הַדְּבָר הַזֶּה; וַתַּחֲיִינָהוּ, אֶת-הַיְלָדִים" (שמות א-יח)

מבנה ומאפייני האגדה "סבלנותו של הלל הזקן" כפי שבאים לידי ביטוי בנוסחים שונים.

האקספוזיציה של אגדה זו בתחילתו של הסיפור נתקל תוך כדי קריאה בגיבור הסיפור, היא פותחת בתיאור שעיקרה היה להציג את העובדה שהלל הזקן "נשיא ישראל היה חכם גדול, סבלן, שקט ונעים הלכות. מעולם לא הצליח איש להכעיסו" אקספוזיציה זו עונה על שאלות כגון: מי הוא גיבור הסיפור?

האקספוזיציה אצל דבורה עומר מפרטת יותר את תכונותיו של הלל הזקן כבר בתחילתה ופונקצית החינוך מתבטאת בכך שהילד הרואה את ערך הסבלנות יבין שחשוב וראוי להפנים ערך זה.

לעומת המקור המשנאי תלמוד בבלי, מסכת שבת, דף ל עמוד ב " לעולם יהא אדם ענוותן כהלל" באקספוזיציה מוצג האיש שבא להכעיסו, עומר "אני אצליח להכעיס את הלל התעקש האיש ואמר: בוא נתערב שאצליח" ובמקור המשנאי מעשה בשני בני אדם שהימרו זה את זה, אמרו: כל מי שילך ויקניט את הלל" בכדי להאיר את הלל הזקן דבורה עומר מדגישה את התעקשותו ומאמציו של האיש להוציא משלוות רוחו את הלל הזקן.

כדי להעצים את המעמד בו היה שרוי הלל הזקן מוסיף גם המקור המשנאי וגם דבורה עומר מציינים את מימד הזמן "אותו היום ערב שבת היה"

אבן (תשל"ח) "חומרי מידע אלה, שעל המספר לספקם באופנים שונים לקורא הסקרן הם נדרשים לקורא כדי להבין את העניין המרכזי או את התרחשותו המרכזית של הסיפור"
הקונפליקט בסיפור זה, הוא בין האיש שרצה להרגיז את הלל לבין עצמו, מאבק נפשי למרות כל הניסיונות שלו הוא לא מצליח להשיג את היעד שלשמו הוא התערב וכמובן שיפסיד ארבע מאות זוז.

דבורה עומר :

"ענה לו הלל בנחת : כל מה שיש לך לשאול, שאל, בני. יש לי פנאי לרוב.
לשמע המילים האלה התכעס האיש מאוד פניו האדימו : אתה הוא הלל שקורים לו נשיא ישראל.
קרא בחוצפה.

אני הוא, אמר הלל בשקט.

קם האיש ברוגז ממקומו ואמר : אם אתה הוא, הלוואי שלא ירבו כמותך בישראל.

ומדוע זה, בני. שאלו הלל בנחת.

מפני שבגללך הפסדתי ארבע מאות זוז כסף, ענה לו האיש.

מקור משנאי :

"אמר לו : שאלות הרבה יש לי לשאול, ומתירא אני שמא תכעוס.

נתעטף [הלל] וישב לפניו, - אמר לו : כל שאלות שיש לך לשאול - שאל.

אמר לו : אתה הוא הלל שקורין אותך נשיא ישראל? - אמר לו : הן.

אמר לו : אם אתה הוא - לא ירבו כמותך בישראל. - אמר לו : בני, מפני מה?

אמר לו : מפני שאבדתי על ידך ארבע מאות זוז"

ההתרה לאחר הדיאלוג בין האדם לחברו "יש אדם שלעולם אינו כועס?" מגיע לשיא כאשר האיש שבא אל הלל בשעה הפחות נוחה, במטרה להרגיזו כדי לזכות בהתערבות, לא רק שלא הצליח להוציא את הלל משלוות רוחו, אלא אף קיבל סדרה של תשובות מבודחות על שאלותיו. למרות עוקצנותן של תשובות אלה הן אינן סוטות מן האמת ומביעות רעיון מעניין; אנשים אינם נוצרים מעיקרם שונים זה מזה אלא משתנים לפי התנאים והנסיבות של חייהם. יתר על כן, מה שאותו אדם אינו יודע, הוא שקיפותם של אנשים לגבי הלל. הלל ידע ללא ספק שאותו אדם בא במטרה להוציא אותו משלוותו. ואחד הדברים שהלל עושה במודע, הוא דווקא לגרום לאותו אדם שיאבד את סכום ההתערבות. צדקתו וענוותנותו של הלל אינם נובעים אפוא מתוך תמימות דעת פשוטה בלבד, אלא מלווים בידיעה בהירה ולעיתים גם בבדיחות הדעת.

סגנון הסיפור הוא עיבוד של הסופרת דבורה עומר לאגדה תלמודית ידועה, עומר השתדלה מאד להישאר נאמנה למקור המשנאי :

תנו רבנן : לעולם יהא אדם ענוותן כהלל ואל יהא קפדן כשמאי.
מעשה בשני בני אדם שהמרו זה את זה, אמרו : כל מי שילך ויקניט את הלל - יטול ארבע מאות זוז.
אמר אחד מהם : אני אקניטנו.
אותו היום ערב שבת היה, והלל חפף את ראשו. הלך ועבר על פתח ביתו, אמר : מי כאן הלל? מי כאן הלל?
נתעטף [=הלל] ויצא לקראתו. אמר לו : בני, מה אתה מבקש?
אמר לו : שאלה יש לי לשאול. אמר לו : שאל בני, שאל!
מפני מה ראשיהן של בבליים סגלגלות? -
אמר לו : בני, שאלה גדולה שאלת - מפני שאין להם חיות פקחות.
הלך והמתין שעה אחת, חזר ואמר : מי כאן הלל? מי כאן הלל?
נתעטף [הלל] ויצא לקראתו. אמר לו : בני, מה אתה מבקש?
אמר לו : שאלה יש לי לשאול. אמר לו : שאל בני, שאל!
מפני מה עיניהן של תרמודיין תרוטות?
אמר לו : בני, שאלה גדולה שאלת - מפני שדרין בין החולות.
הלך והמתין שעה אחת, חזר ואמר : מי כאן הלל? מי כאן הלל?
נתעטף ויצא לקראתו. אמר לו : בני, מה אתה מבקש? -
אמר לו : שאלה יש לי לשאול. - אמר לו : שאל בני, שאל!
מפני מה רגליהם של אפרקיים רחבות? - אמר לו : בני, שאלה גדולה שאלת - מפני שדרין בין בצעי המים.
אמר לו : שאלות הרבה יש לי לשאול, ומתירא אני שמא תכעוס.
נתעטף [הלל] וישב לפניו, - אמר לו : כל שאלות שיש לך לשאול - שאל.
אמר לו : אתה הוא הלל שקורין אותך נשיא ישראל? - אמר לו : הן.
אמר לו : אם אתה הוא - לא ירבו כמותך בישראל. - אמר לו : בני, מפני מה?
אמר לו : מפני שאבדתי על ידך ארבע מאות זוז.
אמר לו : הוי זהיר ברוחך, כדי הוא הלל שתאבד על ידו ארבע מאות זוז וארבע מאות זוז - והלל לא יקפיד
תלמוד בבלי, מסכת שבת, דף ל עמוד ב

המשנה מציעה להתבונן בבני אדם ולהכירם על פי הקלות שבה הם מתרגזים ועל פי הקלות שבה הם מתפייסים. "קִשָּׁה לְכַעֵס וְנוֹחַ לְרַצוֹת" (אבות ה יא) הוא מי ששומר על קור רוח ומרבה להתפייס.

הסגנון הריגושי בטקסט: לפי פרוכטמן (1990), הטקסט הריגושי הוא טקסט המכוון לרגשותיו של הנמען. שייכללו בו בעיקר טקסטים של שכנוע, הטפה דתית, טקסטים ספרותיים, המוגדרים אצל פרוכטמן כ"ריגושיים", מעוניינים למסור לעתים מידע מדויק על העולם הפיזי והמחשבתי, ולהעביר תפיסות מציאות שונות ומסרים חברתיים, ערכיים או אידיאולוגיים. סגנון ריגושי בטקסט מתקיים באמצעות שאלות רטוריות, דיאלוגים בין הדמיות וכן חזרות על מילים, משפטים וקטעים. הטקסט הריגושי כאמור מנסה להשיג את מטרותיו באמצעות יצירת חוויה, וגם אם מטרתו להעביר מסרים חברתיים, אנושיים, דתיים או פוליטיים – הוא עושה זאת בדרך החוויה והריגוש. הוא יוצר הזדהות עם דמויות, דואג שנאהב דמויות מסוימות ואולי שנא אחרות, ובעיקר שנרגיש.

בריבוי משפטי שאלה בעיבוד של דבורה עומר, ישנם שבעה עשר משפטי שאלה .

הסיפור מכיל מסרים חינוכיים הניכרים לעין אף ללא ניתוח מעמיק. הבולט ביותר בסיפור הלל הזקן איננו מתרגז משאלותיו הרבות של התלמיד, על אף שקשה להבין את חשיבותן של השאלות האלו, ובוודאי את דחיפותן בערב שבת כאשר הלל מנסה להתרחץ. בנוסף, ניכר דיבורו העדין והנעים של הלל אל התלמיד כאשר הוא שב ומכנה אותו "בני" לאורך כל הסיפור. ברצוני לעמוד פה על מוטיב מרכזי של הסיפור, והוא מוטיב השאלות.

השורש ש.א.ל חוזר על עצמו בסיפור יותר מאשר כל פועל אחר. התלמיד בא עם שאלה חדשה, פעם אחר פעם; הלל תמיד מוכן לשמוע. "שאל בני, שאל!". לאחר כל שאלה, משונה ככל שתהיה, הלל עונה ברוגע ובהגיון.

האיש שרצה להרגיז את הלל בחר בזמן לא מתאים – זמן קצר לפני כניסת השבת, שעה שהלל התרחץ – ובנושא לא מנומס – מראה חיזוני שונה מהמקובל. הוא ניגש אליו וצעק בזלזול: "מי כאן הלל?", וכשיצא הלל מן הרחצה, שאל אותו על צורת ראשם של עולי בבל. השאלה היתה עלולה להעליב את הלל אישית, מפני שהוא-עצמו עלה מבבל שנים אחדות קודם לכן. ואף על פי כן הוא השיב במתינות ובצורה עניינית.

השאלות מי כאן הלל? מי כאן הלל? צורת השאלה היא לא לחפש את הבית של הלל אלא הרצון שלו לבוא לבזות אותו להראות את עד כמה הוא משווה את ערכו של הלל לדבר נטפל. שאלות על צורת ראשיהם של הבבליים או רוחב הרגליים של אפריקאים בעת העתיקה רחוקות מחיי הילדים, אבל - עם כל הצער בדבר - תופעות של לגלוג והקנטה מוכרות לרובם. הסיפור שלפנינו מעניק הזדמנות לעסוק בנושאים כגון העלבה, התגרות, כעס והתאפקות. זו גם הזדמנות לעסוק בהבדל בין הצורה החיצונית של אנשים לבין המזג והמידות על פיהם חיים, ולהכיר לילדים פתגם חשוב נוסף, גם הוא מפרקי אבות: "אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו".

חזרות על מילים משמעותיות פעמים רבות "מעולם לא הצליח איש להכעיס אותו". "יש אדם שלעולם אינו כועס?". "אני אצליח להכעיס את הלל". "איש לא הצליח להכעיס אותו, אבל חושש אני שתכעס עליי". "ומדוע זה אכעס עליך, בני?". "התכעס האיש מאוד ופניו האדימו". "היה זעיר בכעסך". "לא כעס הלל ולא התרגז".

אותן מילים: להכעיס, כועס, התכעס, בכעסך, שתכעס וכעס חוזרות בסיפור, הדבר המדגיש את הניסיונות בהם עמד הלל הזקן בכדי להכעיסו אך לא צלחו, הלל הזקן לאור כל הניסיונות להוציא אותו משלוותו מואר במזגו הטוב ובסבלנותו הרבה כמו כן ישנה הדגשה רבה על מילים מתרגז-להרגיז-מרגיז-ברוגז-רוגז- התרגז החוזרות פעמים רבות ותורמות להפנמת הערך החשוב.

ששימוש בכינויים חבורים (מחוברים) כמו "אני אקניטנו, כלומר אני אקניט אותו. דבורה עומר משאירה גם את הפועל "להקניט" הלקוח ממשלב גבוה ובנוסף בונה אותו ככינוי חבור כשהיא מחברת אליו את שם הגוף במילה אחת - אקניטנו- שמקובל בלשון חז"ל.

הדמות הסיפורית - גיבור הסיפור.

סיפורי חז"ל מלמדים אותנו פעמים רבות על אנשים שמהווים דוגמה אישית "מופת" והתנהגותם מעוררת התפעלות. הלל הזקן נמנה עם אנשי מופת אלה, כפי שמצטייר בסיפור זה.

"סבלנותו של הלל" מבוסס על סיפור תלמודי. בנוסף למסר הערכי הטמון בסיפור, הוא מפגיש את הילדים עם דמות מופת ידועה מהמקורות.

הלל הזקן היה מגדולי חכמי ארץ ישראל בתקופת המשנה ונשיא הסנהדרין. הסנהדרין הייתה מועצה גדולה שהנהיגה את העם. כינויו "הזקן" ניתן לו לא בשל גילו - אלא בשל חכמתו ומעמדו. הוא פתח את שערי בית המדרש לכל החפץ ללמוד, ושינה את אופיו של בית המדרש ממוסד אליטיסטי - למוסד עממי. כמו כן נתפס הלל כאיש הדוק וחכם, שנהג בחייו הפרטים ובמגעו עם הבריות לפי המידות הנעלות של המוסר והענווה. לפי המסורת קבור הלל הזקן במירון שבגליל העליון, יחד עם 36 מתלמידיו (לבנון, 1975).

לפי שמיר (2004), דמותו של הלל נחקקה בלב האומה מצד אחד כבקי בכל התורה שבעל - פה, וכמי שלא החמיר בדרך כלל בהלכה מצד אחר. הוא נודע גם כאיש ירא שמים וחכם, שנהג בחייו הפרטיים ובמגעו עם הבריות בצדק ובענווה, כפי שהורה בפתגמיו הקצרים והחריפים. לפי המסורת זכה הלל לאריכות ימים מפלגת וחי מאה ועשרים שנה, כמשה רבנו. לפי מסורת זו נחלקו חייו של הלל לשלושה חלקים שווים: ארבעים שנה ישב בבבל, ארבעים שנה למד תורה ובארבעים השנים האחרונות לחייו היה נשיא הסנהדרין. הלל נולד בבבל במשפחה שהתייחסה על שבת בנימין מצד האב ועל שבת יהודה ובית דוד מצד האם. הוא גדל בעני ולמד מתוך מחסור. בגיל ארבעים (לפי מקור אחר בגיל צעיר) עלה לארץ - ישראל, שהיתה בימים ההם מרכז היהדות, כדי להשתלם בתורה.

"האישיות הבולטת ביותר בין החכמים בתקופת הורדוס היה הלל, הלל היה מגדולי החכמים הן בהשקפותיו המוסריות והן בתרומתו להלכה. הוא היה אף מן הנועזים שבהם, וחדש בהלכה ופתח פתח לדרך של חידושים לדורות שאחריו. אולם גדולתו של הלל כאישיות מוסרית, רחבת אופקים ורחבת לב, מלאה באהבת הבריות, אינה נופלת מגדולתו כאיש הלכה" (רפפורט, 1984).

אנטי גיבור - דמות המשנה.

באמצעות הצגתו של ה"אנטי גיבור" האיש שרצה להרגיז את הלל בחר בזמן לא מתאים – זמן קצר לפני כניסת השבת, שעה שהלל התרחץ – ובנושא לא מנומס – מראה חיצוני שונה מהמקובל. הוא ניגש אליו וצעק בזלזול: "מי כאן הלל?", וכשיצא הלל מן הרחצה, שאל אותו על צורת ראשם של עולי בבל. השאלה הייתה עלולה להעליב את הלל אישית, מפני שהוא עצמו עלה מבבל שנים אחדות קודם לכן. ואף על פי כן הוא השיב במתינות ובצורה עניינית.

4.2 ניתוח הסיפור "התבלין החסר" מאת דבורה עומר

תקציר העלילה:

הסיפור "התבלין החסר" הוא גרסה לילדים של אגדת חז"ל ידועה שעיבדה הסופרת דבורה עומר. בסיפור מסופר על רבי יהודה הנשיא שעשה סעודה לאנטונינוס מלך רומי בשבת, הביא לפניו תבשילים קרים וערבו לו. אחר כך עשה רבי יהודה הנשיא סעודה ביום חול לבקשתו של אנטונינוס, והגיש בה תבשילים חמים. אמר אנטונינוס לרבי: המאכלים שאתה הגשת לי ערבו לי יותר מאלו. ענה לו רבי: במאכליך חסר תבלין אחד. השיב: וכי חסר משהו במטבחך של המלך?! אמר לו רבי: התבלין החסר הוא השבת.

ערך שמירת השבת וייחודה

השבת היא היום השביעי בשבוע, יום המנוחה, שניתן לעם ישראל במתן תורה. השבת, היא אות בין ישראל לקב"ה, מעין שלט המכריז על יהדותם. יום זה הפך לנכס יסוד של תרבות ישראל והשפיע על רוב אומות העולם לקבל לעצמן יום מנוחה אחד בשבוע. יום השבת מקובל עד היום על כל הזרמים בעם ישראל בארץ ובתפוצות, והתקבל כחוק להיות היום השבועי לשביתה ממלאכה במדינת ישראל מאז הקמתה.

לפי אודסר וסגל (2013), חובה מרכזית המוטלת על היהודי הנה לשמור את השבת ולהימנע מחילולה. מעבר לכך יש גם חובה לכבד את השבת, וזאת בדרכים שבאמצעותם תהיה השבת לכבוד ולעונג. הרמב"ם, בעקבות חז"ל, קבע להלכה דרכים והנהגות מעשיות אשר מטרתן למלא בצורה נאותה חובה זו:

ארבעה דברים נאמרו בשבת, שנים מן התורה ושנים מדברי סופרים, והם מפורשים על ידי הנביאים:

"זכור את יום השבת לקדשו" (שמות כ, ח). "שמור את יום השבת לקדשו" (דברים ח, יב).

לפי מייזליש (1991), " על השבת להיות יום של עונג, מנוחה, הרמוניה רוחנית ושינוי קצב לעומת יום חול. בבית הארוחות חגיגיות, ובהן מגישים מנות מובחרות, שכמה מהן קשורות, לפי המסורת, בשבת. הכנסת אורחים היא מסימניה המסורתית של השבת".

השבת הוא אחד הערכים המרכזיים והמשותפים לעם היהודי לדורותיו. עם זאת, הדרכים בהן מציינים את השבת כה שונות ומגוונות, שלעתים נדמה כי במקום לאחד את העם, הוא מפריד ומבדיל אותנו זה מזה.

משמעות הכותרת כותרת הסיפור יוצרת ציפייה לכך, שהסיפור יתייחס לתבלין שחסר בארוחה שהתקיימה בביתו אבל של רבי יהודה הנשיא יחד עם המלך אנטינונוס. בהתרה מקבלת הכותרת משמעות שונה, וההוכחה לכך היא שהמלך אמר "יש לי באוצרי תבלינים רבים ושונים, אך טעם השבת אין לי".

הכותרת מפתה "התבלין החסר" השבת שנקבעה לזכר יום השבתון של האל, מסמלת את ההכרה באל כבורא עולם, ולכן היא מייצגת בסיפור את "התבלין שאינו בשליטת בן האנוש", מולו ניצב המלך – המסמל את האמונה בכוחו הבלתי מוגבל של האדם.

לשון הסיפור

לשון מקרא

דוגמא 1: "כאשר הגיע המלך ושריו, הוגשו עד מהרה המאכלים והמטעמים הרבים אל השולחן" **מקרא:** " ועשה לי מטעמים כאשר אהבתי, והביאה לי ואכלה, בעבור תברכך נפשי בטרם אמות" (בראשית כז ד)

דוגמא 2: חשש רבי יהודה נשיא פן לא יערבו המאכלים הקרים לחכו של אורחו רם המעלה" "יונתי בחגוי הסלע בסתר המדרגה הראיני את מראיך השמיעני את קולך, כי קולך ערב ומראיך נאוה". (שיר השירים ב, יד)

לשון חז"ל

דוגמא 1: "הוא היה בקי בתורה, ושמע חכמתו יצא בכל הארץ ואף מעבר לים" **חז"ל:** "אם אינו מכיר או שאינו בקי בהלכה ואמר שביתתי במקומי זכה לו מקומו אלפים אמה לכל רוח עגולות" (משנה עירובין ד ח)

דוגמא 2: שמח רבי יהודה לאורח הנכבד, והזמין אותו ואת בני לויתו **לסעוד** על שולחנו את סעודת השבת."

חז"ל: " ר' מאיר אומר אל יסרהב אדם לחבירו **לסעוד** אצלו ויודע בו שאינו סועד ולא ירבה לו בתקרובת ויודע בו שאינו מקבל ולא יפתח לו חביות המכורות לחנוני אא"כ הודיעו ולא יאמר לו סוך שמן מפך ריקן" (תלמוד בבלי, סדר קודשים, מסכת חולין, דף צד, עמוד א)

מבנה ומאפייני האגדה "התבלין החסר" כפי שבאים לידי ביטוי בנוסחים שונים.

האקספוזיציה מציגה את הדמות המרכזית רבי יהודה הנשיא "היה היה איש חכם גדול בארץ-

ישראל, רבי יהודה שמו. הוא היה בקי בתורה, ושמע חוכמתו יצא בכל הארץ ומעבר לים"

ואת אנטונינוס מלך רומא שמחליט לבקר ביום השבת "שמע אנטונינוס מלך רומא על חכמתו של

יהודה הנשיא, והחליט לבקר בביתו ולשמוע את דברי חוכמתו"

רבי יהודה הנשיא מארח את אנטונינוס לסעוד את סעודת השבת, כבר באקספוזיציה חושש הרבי

שהאוכל לא יערב למלך רומא בגלל שהם קרים וצוננים "אך להפתעתו אכל המלך בכל פה, ואף

ביקש תוספת"

הקונפליקט המלך אנטונינוס הגיע לביתו של רבי יהודה הנשיא לשבת אחת, ומאד נהנה מהאוכל,

ומה שהפליא את משפחת הנשיא – זה שזה היה אוכל לא מחומם. ואי-אפשר לחמם בשבת. לאחר

מכן שב אנטונינוס ביום שלישי, ואשתו של רבי יהודה הנשיא נערכה ובישלה, והוא אכל ואמר: זה

לא כמו מה שהיה בשבת. הם אומרים: זה חם, זה טרי. ואז אומר רבי יהודה הנשיא: זה לא זה, כי

חסר תבלין מרכזי באוכל. וכאן הקיסר רותח מזעם: אתה חוסך עליי? איפה התבלין? המלך

הרומאי רגיל היה לקבל בזכות כספו, מעמדו וכוחו, כל דבר בו הוא חפץ. לא היה כמעט דבר שנמנע

ממנו, זו גם הסיבה לכך שהוא מתייחס לחוסר בו הוא נתקל בתרעומת.

ההתרה

כאשר הרב מגדיר את החוסר 'כתבלין חסר' – התרעמותו של המלך גוברת, הוא אינו מבין מדוע לא

יכל יהודה הנשיא לטרוח ולדאוג להשיג את אותו התבלין לארוחה לכבוד המלך! ואז מגיעה

תשובתו – זהו תבלין שאינו בר השגה – אפילו בשביל המלך "אני מבטיחך שאפילו באוצר המלך

אין למצוא את התבלין החסר"

ר' יהודה הנשיא מסביר למלך כי תבלין אינו רק משהו שטועמים או מריחים "אך הדבר החסר

היום במאכלים הוא טעם השבת, שהיה לארוחה כאשר סעדת אצלי לראשונה. אומנם המאכלים

הוכנו מבעוד יום והיו צוננים, אך היה בהם טעם מיוחד של סעודת השבת"

הסיפור מספר על הפעם הראשונה שהמלך הרומאי אנטונינוס שמע על הרעיון הייחודי של יום

השבת של היהודים אנו למדים מהסיפור שביום השבת האדם יש טעם מיוחד למאכלי השבת

ואפילו גוי הסועד בביתו של יהודי בשבת מרגיש טעם מיוחד במאכלי השבת.

סגנון

מדרש רבה לבראשית, פרשה יא, ד.

רְבִּנוּ עָשָׂה סְעֻדָּה לְאַנְטוֹנִינוֹס בְּשַׁבָּת,

הִבִּיא לְפָנָיו תְּבַשְׂלִין שֶׁל צוֹנוֹ,

אָכַל מֵהֶם וְעָרַב לוֹ,

עָשָׂה לוֹ סְעֻדָּה בְּחֹל,

הִבִּיא לְפָנָיו תְּבַשְׂלִין רוֹתְחִין.

אָמַר אַנְטוֹנִינוֹס: אוֹתָם עָרְבוּ לִי יוֹתֵר מֵאֵלּוּ.

אָמַר לוֹ רַבִּי: תְּבַל אֶחָד הֵם חֲסָרִים.

אָמַר לוֹ: וְכִי יֵשׁ קְלָרִין שֶׁל מֶלֶךְ חֲסָר כָּלוּם?

אָמַר לוֹ: שַׁבָּת הֵם חֲסָרִים – יֵשׁ לָךְ שַׁבָּת?

הסגנון הריגושי בטקסט:

בריבוי משפטי שאלה

באגדה "התבלין החסר" קיים ריבוי של משפטי שאלה. לאחר שמלך רומא אכל רבי יהודה הנשיא ביום שבת, מציע לו לחזור שוב לארוחה, המלך נענה להזמנה ושואל את יהודה הנשיא "אם אבוא ביום שלישי השבוע, תכין לנו אותה ארוחה?" המלך התפעל כל כך מהאוכל שאכל בשבת שבשמחה הוא רצה לשוב לביתו של הרב וכששב המלך ביום השלישי לביתו של הרב אכל את המאכלים והמטעמים שהוגשו לו אך לא ביקש תוספת. שאל אותו הרב "האם לא ערב האוכל לחיכך, אדוני המלך?" רבי יהודה הנשיא לא מבין למה המלך לא מבקש תוספת ולא מתלהב הרי הם טרחו ועמלו לארח שוב את המלך ביום השלישי ולאחר שהמלך טוען שהאוכל שהוגש לו היה פחות טעים, הרבה מסביר לו שברור כי חסר תבלין ולשמע דבריו המלך שאל "חסר תבלין אחד? מדוע חסר?" זעם המלך " הרי ידעת שאני מתכוון לבוא, ומדוע זה לא דאגת לבל יחסר דבר בסעודה?"

ריבוי השאלות מדגיש את חוסר ההבנה של המלך אך יכול להיות שרוב חכם כמו רבי יהודה הנשיא יארח מלך בביתו ולא יטרח וידאג לכל ההכנות הדרושות. "אולי התבלין הזה יקר מאוד, ואתה חסת על כספך?" המלך מנסה להבין ולהאשים את יהודה הנשיא בכך שהתבשילים לא היו טעימים כמו ביום שבת.

חזרות באגדה זו יש שימוש בטכניקה של חזרות על המילה סעודה, "לסעוד על שולחנו את סעודת השבת" "אכין לך סעודת מלכים מיוחדת לכבודך" "אך יצאה השבת, מיד החלו להתכונן לסעודה הקרובה". "אבל אין טעמו כמו באותה סעודת השבת שאכלתי אצלך" "מה שחסר בסעודה היום לא היה באפשרותי להשיג" בכדי להדגיש לקרוא את החשיבות של הסעודה במיוחד סעודת השבת לעם היהודי, למרות שיהודה הנשיא מארח את המלך הרומאי בביתו הוא אינו עובר על איסור הדלקת אש בשבת בכדי לחמם את האוכל למלך אלה הוא עדיין שומר על מצוותיו. החזרות הרבות מארגנות את העלילה ותורמות לתחושת הזדהות עם הדמויות.

הסיפור "התבלין החסר" מבוסס על סיפור תלמודי. בנוסף למסר היפה הטמון בו, הסיפור מפגיש את הילדים עם דמות מופת ידועה מהמקורות, ר' יהודה הנשיא, ועם קיסר רומא

הדמות הסיפורית - גיבור הסיפור.

לפי אופנהיימר (2007), ימי כהונתו של רבי יהודה הנשיא בראש מוסדות ההנהגה העצמית של עם ישראל

(175-220 לספירה לערך) הם תור הזהב של החיים היהודיים בארץ ישראל בתקופת המשנה והתלמוד . בימי נשיאותו התנהלו יחסים מתוקנים עם השלטונות הרומיים , המצב הכלכלי היה שפיר , החברה התגבשה , מוסדות ההנהגה עיצבו את אורח החיים בארץ והיתה להם הגמוניה מסוימת על התפוצות , ואף התרחשה תנופה של ממש ביצירה הרוחנית , שבמרכזה חתימת המשנה . רבי יהודה הנשיא היה הכוח המניע לכל התהליכים הללו : הוא הצליח להתקרב לשליטים הרומים והם קירבו אותו , ייצב את הכלכלה ותרם לנורמליזציה שלה באמצעות שורה של תקנות , גיבש את החברה היהודית והכפיף אותה להנהגתו - הן על ידי התקרבותו לחוגי האליטה היהודית העירונית הן על ידי קירוב עמי הארץ הבורים בתורה , שקודם לימיו נדחו על ידי מוסדות ההנהגה . אולם מפעלו הגדול , אשר בזכותו נחרת בתודעת הדורות , היה חתימת המשנה רבי יהודה הנשיא נולד בין השנים 135 ל-137 לספירה. במהלך כהונתו העביר את מרכז ההנהגה ואת הסנהדרין לעיר ציפורי, שם גר רוב ימיו. רבי יהודה נפטר בשיבה טובה בשנת 220 לספירה ונקבר כנראה בבית שערים.

בימי רבי יהודה הנשיא חל מהפך ביחסים בין היודים בארץ לבין השלטונות הרומים אין ספק שזה כרוך באישיותו המיוחדת של רבי יהודה הנשיא ובדרכו בהנהגה.

אנטי גיבור אנטונינוס – הסיפור "התבלין החסר" הוא אחד מרבים אשר מעידים על מערכת יחסים הטובה אשר היתה בין רבי יהודה הנשיא לדמות רומאית חשובה בשם אנטונינוס. קשה לזהות מי בדיוק היה אנטונינוס, כיוון שכל הקיסרים בימי חייו של נשאו את אותו שם (ספריית פיג'מה)

דמות המספר הוא כל יודע. הוא מספר הכול ברמה האובייקטיבית, הוא יודע הכול בוודאות, ולעולם אינו תוהה על דבר זה או אחר. לדוגמה: "היה היה חכם גדול בארץ- ישראל, רבי יהודה שמו, הוא היה בקיא בתורה, ושמע חוכמתו יצא בכל הארץ מעבר לים.

4.3 ניתוח הסיפור "מקומו של בית- המקדש" מאת דבורה עומר

תקציר העלילה

שני אחים שאביהם נפטר קיבלו בירושה שדה. האחים החליטו שלא לחלק את השדה אלא לעבד אותו יחד. בינתיים, האח הצעיר התחתן, והיו לו אישה וילדים, ולמבוגר – לא. לילה אחד העבודה התארכה והם נשארו לישון בשדה. בלילה – נדדה שנתו של האח הנשוי ואמר לעצמו: לי יש משפחה וילדים, ויש מי שידאג לי כשאזדקן, ואילו אחי הוא רווק - ואני צריך לדאוג לעתידו. הוא קם ממקומו והניח אלומת חיטים אחת משלו בערימה של אחיו. ואילו האח הרווק אמר בליבו: אני לבדי בעולם, אין לי אישה וילדים שאני צריך לפרנס ואילו לאחי, יש אישה וילדים והוא זקוק לרכוש רב יותר ממני, וכך הוא קם ממקומו, והעביר אלומת חיטים אחת משלו לערימה של אחיו. למחרת כשקמו לעבודת הקציר, כל אחד מהם ראה שמספר האלומות שבחלקו זהה לשל אחיו. בלילה הבא חזרו על אותו מעשה עצמו אלא שהפעם שלא כמו בלילה הקודם-הם נפגשו באמצע השדה כשבידי כל אחד מהם אלומה לשים בצד של אחיו. שניהם הבינו מה קרה, נפלו זה על צווארו של זה, התחבקו ורגשות האהבה מילאו את לבם.

את המקום בו נפגשו בלילה, בחר הקב"ה כמקום בו ייבנה בית המקדש.

ערך האחוה והאמפתייה

האגדה על מקומו של בית המקדש היא סיפור על אחוה, אהבה וחברות בין אחים במקום אשר נבנה שם בית- המקדש (לפי אשכול, אנציקלופדיה ליהדות (1994) **אחוה** הינה: "יחס של ידידות עמוקה, אהבת אחים." ערך האחוה לא רק שהוא אוניברסאלי ומתאים לכל המדינות, אלא הוא גם אקטואלי בכל תקופה וזמן.

מקום האחוה הוא הגורם לקביעת מקומו של בית המקדש על הר המוריה וע"י כך אנו למדים שערך "אהבת אחים" הוא ערך עליון שהוא מקביל חשוב וערכי מבחינה יהודית תרבותית ל"בית המקדש" שהוא המקום הקרוב לקב"ה.

הסיפור על שני האחים מחזק את הקשר הרגשי של הקורא לארץ אבותיו ויוצר מכנה משותף בין הקוראים: המכנה המשותף של ידע קולקטיבי שהקורא צובר. מדובר בידע סיפורי שהוא בסיס לרגשי הזדהות לאומיים (טוהר 2015).

אחוה, ידידות ואהבת אחים כזו ניתן לראות באגדה "מקומו של בית המקדש" על שני אחים שהם עובדי אדמה:

"לפני שנים רבות, בטרם נבנה בית- המקדש, חי בירושלים איכר ולו שני בנים. יום אחד מת האיכר והשאיר לבניו את שדה החיטה שלו, כדי שחילקו אותו ביניהם. אבל האחים לא רצו לחלק את השדה ועבדו אותו יחד."

סיפור זה מבקש לומר לנו דבר מה על בית המקדש. הוא מבקש לומר לנו משהו על הערכים שעמדו בבסיסו של הקמת בית המקדש: ערבות הדדית, עזרה, חשיבה על האחר. חמלה, ושמחה במה שיש לי.

בסיפור "מקומו של בית המקדש" כל אחד מהאחים חושב על אחיו אך הוא יסתדר, האחד נשוי עם ילדים והשני רווק. כל אחד מהם מגלה אמפתייה לאחיו. יחסים של **אמפתייה** לפי מילון אבן שושן (2003), אמפתייה היא: "רגישות למצבו של הזולת, היכולת להזדהות עם רגשותיו ולראות את הדברים מנקודת מבטו. מצוקת הזולת מעוררת רגשי אמפתייה". המושג הפסיכולוגי ל"אמפתייה" פירושו השתתפותו של אדם בתהליכים רגשיים המתרחשים בעולמו של הזולת, המעשה האמפטי מתרחש כאשר האחד פותח את עצמו לעולמו הסובייקטיבי של האחר הוא מנסה לחוש את מה שחש הזולת, לראות דרך עיניו ולשמוע דרך אוזניו. כפי שנראה, עיסוקם של חז"ל בסוגיות של אמפתייה הוא לא אקדמי תיאורטי, אלא נועד לכוון את האדם לעבר העשייה האמפטית. להשקפתם, פתיחת לבו של אדם אל זולתו עיקרה בכך שהיא מאפשרת לאדם למצוא דרכים מעשיות לעמוד לצדו של הזולת, כשותף וכמסייע. אפשר לומר שמבחינת חז"ל זו תורת "גמילות חסדים נפשית", כאשר החסד נעשה קודם כל עם נפשו של הזולת, אולם הדברים אינם נשארים בתחום הרצון הטוב, אלא מגיעים לכלל מעשה. מטרת האמפתייה לפי חז"ל היא להפעיל את האדם לעשות לרווחת הזולת, אם בפעולה ממשית ואם באומר, הכול לפי הנדרש והאפשרי. במילים אחרות, אפשר לומר כי בעיני חז"ל אמפתייה היא "חמלה יישומית" (רוזנהיים, 2003).

הכתרת של הסיפור:

כבר בכותרת האגדה "מקומו של בית המקדש" אנו למדים על מקום בעל הערך העליון ביותר ביהדות הנמצא בירושלים שהוא בית המקדש, וכך בסיפור יסופר מהו הערך העליון ביותר שמועלה לדרגת ערך כבית המקדש שהוא ערך האחוה הסיפור מתנה את תהילת העולם של העיר לעתיד לבוא ביחסים שבין אדם לחברו ולפי האגדה במקום הזה של האהבה והחיבוק בין האחים נבנה בית המקדש.

לשון הסיפור

לשון מקרא

- דוגמא 1: "יום יום חרשו, זרעו, קצרו את התבואה ואגדו אותה **לאלומות**"
מקרא: "וְהָיָה אֲנַחְנוּ מֵאֱלֹמִים **אֱלֹמִים**, בְּתוֹךְ הַשָּׂדֶה, וְהָיָה קָמָה **אֱלֹמֵתִי**, וְגַם-נֶצְבָה; וְהָיָה תִסְבְּיָנָה **אֱלֹמֵתֵיכֶם**, וְתִשְׁתַּחֲוֶינָה לְ**אֱלֹמֵתִי**." (בראשית לז, ז)
דוגמא 2: "אבל האחים לא רצו לחלק את השדה **ועבדו** אותו יחדיו"
מקרא: וְעַתָּה לָכוּ **עֲבָדוּ** וְתִבְּרָן לֹא יִנְתֶן לָכֶם וְתִכֶן לְבָנִים תִּתְּנוּ (שמות ה, יח)
דוגמא 3: "יום קיץ אחד, לאחר **הקציר**, עבדו שני האחים כל היום"
מקרא: בְּיָמֵי **קָצִיר-חֹטִים** (בראשית לז, ז)
דוגמא 4: "וכאשר הגיע חצות הלילה **גמלה** החלטה בליבו"
מקרא: "חֲסִדֵי יְהוָה אֲזַכִּיר, תְּהַלֵּל יְהוָה, כְּעַל, כָּל אֲשֶׁר-**גִּמְלָנוּ** יְהוָה; וְרַב-טוֹב לְבַיִת יִשְׂרָאֵל, אֲשֶׁר-**גִּמְלָם** כְּרַחֲמָיו וְכָרַב חֲסִדָיו" (ישעיהו סג, ז)
דוגמא 5: "גם שנת האח הצעיר **נדדה**"
מקרא: "בְּלִילָה הַהוּא, **נִדְדָה** שְׁנַת הַמֶּלֶךְ; וַיֹּאמֶר, לְהַבִּיא אֶת-סֵפֶר הַזְכָּרֹנוֹת דְּבָרֵי הַיָּמִים, וַיְהִיו נִקְרָאִים, לְפָנֵי הַמֶּלֶךְ". (אסתר ו, א)

לשון חז"ל

- דוגמא 1: "קצרו יחד את השיבולים הזהובות"
חז"ל: **הקוצר** והבוצר והגודר והמוסק והאורה כולן מלאכה אחת הן" (מסכת בבלי שבת ע"ג ע"ב)
דוגמא 2: "לפני שנים רבות, בטרם נבנה **בית-המקדש**"
חז"ל: "בעוון שפיכות דמים **בית המקדש** חרב ושכינה מסתלקת מישראל" (תלמוד בבלי, מסכת שבת, דף ל"ג, גמרא א')
השם "בית המקדש" מופיע לראשונה בדברי חז"ל. במקרא נקרא המקדש לרוב "בית ה'".

מבנה ומאפייני האגדה מבנה ומאפייני האגדה "מקומו של בית המקדש" כפי שבאים לידי ביטוי בנוסחים שונים.

האקספוזיציה בסיפור מתחילה ברוגע "לפני שנים רבות, בטרם נבנה בית המקדש, חי בירושלים איכר ולו שני בנים"

בתחילה אנו למדים על אהבת האחים "אבל האחים לא רצו לחלק את השדה ועיבדו אותו יחד" המאזין שומע שאין יריבות בין האחים על ירושת האב אלא האחים מחליטים ביחד לעבד את השדה ביחד, כשרק את האלומות אשר אספו חילקו ביניהם לשניים.

במילים אלו המאזין צופה מראש מדוע נבחר מיקום בית המקדש במקום שנקבע בשל אהבת האחים המוצגת כבר באקספוזיציה שמציגה את סיבת הקמת המקדש בגלל הדאגה והאכפתיות. דבורה עומר מפרטת ומרחיבה יותר את האקספוזיציה שבסיפור לעומת האגדה בכדי שהקורא יבין את ההתפתחות העלילתית.

הקונפליקט בסיפור זה היינו מצפים שהקונפליקט יהיה בין מעשה/ מחשבה בין טוב לרע אך בסיפור זה אנו עדים למעשיהם ומחשבותיהם של האחים כדבר טוב שניהם עושים טוב. הקונפליקט החל בלילה כששני האחים שכבו לישון "שכבו האחים איש איש ליד אלומותיו זה בצדו האחר של השדה, וזה מן העבר השני. הלילה ירד וכסה בשמלתו האפלה את השדה...האחים היו עייפים, אבל לא הצליחו להירדם. מחשבות טרדו את מנוחתם: " אין זה מן הצדק", חשב האח הבכור, כי אחי ואני מחלקים בינינו את יבול השדה שווה בשווה...כך חשב האח הבכור בלבו ולא הצליח להירדם: התהפך מצד לצד ולא מצא מנוחה"

ההתנהגות בסיפור "מקומו של בית המקדש" אנו רואים ששני האחים מצליחים להתגבר על הנטייה האנוכית, לוותר לזולת ולפרגן לו להעניק. זה מה שגרם לבניית בית-המקדש. זה הערך העליון שנראה לקב"ה כערך שיש להפנים: אהבת האחר, ניסיון להבין את צרכי האחר, וויתור לאחר גם אם זה פוגע בך עצמך. זוהי אהבת אמת.

ערך הנתינה זו תוצאה ישירה של תהליכים שנועדו לבנייתו של בית-המקדש, וכל גילוי של האחים של ותרנות ונתינה לזולת, תרם לתהליכים לבנייתו.

בסיפור: "עם שחר ראה האח הצעיר את אחיו הבכור נושא לקראתו עלומות: והאח הבכור ראה את אחיו הצעיר מולו, וזרועותיו עמוסות אלומות גם כן. אז הבינו השניים כי כל אחד מהם רצה לתת מחלקו לאחיו. ורגשות אהבה מלאו את ליבותיהם. הם נפלו זה על צווארי זה ונשקו איש לאחיו." השיא בשעה שנפגשים שני האחים בדיוק בשעת מעשה ותוצאותיו "כי הקדוש ברוך הוא ראה את אשר ארע על אם- הדרך, וברך את המקום אשר בו נפגשו שני האחים- על ראש המוריה"

סגנון במקראה מקווה ישראל (סיפור נט, עמ' ל-לא) הסיפור נפתח כך: "המקום אשר נבנה שם בית קודשנו ותפארתנו היה מאז שדה ירושה לשני אחים"(טוהר, 2015).

נוסחים כתובים שונים של אגדה זו נמצאים במקורות יהודיים וערביים החל בראשית המאה ה-19. הסיפור 'שני האחים ומקום המקדש' היה רווח בעל-פה הן במסורת המוסלמית הארץ-ישראלית והן במסורת היהודית המזרח אירופית במאה התשע-עשרה, וייתכן שמדובר במסורת סיפורית עתיקת יומין שנדדה מפה לאוזן. אחד הראשונים שבהם נמצא בספר "מעשה נסים" (באגדד תר"ס) שנכתב בשנת 1850 על ידי שלמה בכור חוצין שיצא לאור בבגדד בשנת 1890. ידוע כי יהודי עירק ומרוקו נהגו לספר את האגדה בעברית ובלדינו. האגדה מצטרפת למסורות ולסיפורים רבים על הסיבות לבחירתה של ירושלים ולבחירת המקום שבו יוקם בית המקדש, ומבטאת את השאיפה שהעיר והמקדש יהיו מקום של שלום, אחדות ואהבת אחים.

"המקום אשר נבנה שם בית קדשנו ותפארתנו היה מאז שדה ירושה לשני אחים. והי לאחד מהם אישה ובנים, ולאחיו אין לי אישה ובנים. וישבו יחדיו בבית אחד. שלמים, שקטים ושמחים בחלקתם, אשר ירשו מאביהם, ועבדו את השדה בזיעת אפיהם. והי בימי קציר חיטים, ויאלמו אלומים בתוך השדה ויחבטו את השבלים ויעשו שני עומרים שווים מן התבואה אשר ליקטו, עומר אחד לכל אחד מהם, ויניחום שם בשדה. בלילה ההוא, כשכב האח, אשר אין לו אישה ובנים, על מיטתו אמר בלבו:

אני יושב לבדי ואין איש אתי להטריפו לחם חוקו; לא כן אחי, כי יש לו אישה ובנים,

הסגנון הריגושי בטקסט:

בריבוי משפטי שאלה

לאורך הסיפור כל אחד משני האחים שואל את עצמו שאלות לגבי עתידו של האח השני "לכמה מזון זקוק אדם אחד?" "מה יהיה כשאחי יזקין או אם יחלה חליה?" "מי יטפל בו? מי ידאג לשלומו?" תמה האח הבכור: "כיצד קרה הדבר? והרי נשא מערמתו אלומות והעביר לערמת אחיו. תמה גם האח הצעיר על הדבר: "הייתכן?"

חזרות על מילים משמעותיות "כדי שיחלקו אותו ביניהם" "אחר כך ספרו את האלומות וחילקו אותן לשני חלקים" "חילקו את התבואה ביניהם" "כי אחי ואני מחלקים בינינו את יבול השדה שווה בשווה" "שאחי ואני מתחלקים באלומות השדה שווה בשווה" "אסור לי לקחת חלק השווה לחלקו של אחי" אותן מילים: יחלקו, חילקו, חלקים, מחלקים, מתחלקים חוזרות בסיפור, הדבר המדגיש ומעצים את חשיבות האחוה והאכפתיות, העבודה בצוותא, הכבוד ההדדי של כל אחד מהאחים למשנהו.

כמו כן ישנה הדגשה רבה על המילה-יחד "עבדו אותו יחד" "לעבוד יחד בשדה של אביהם" "עבדו שני האחים יחדיו כל היום" "קצרו יחד" - אהבה החוזרות פעמים רבות ותורמות להפנמת הערך החשוב.

ביטויים ריגושיים כמו "רגשות אהבה מלאו את ליבותיהם, הם נפלו זה על צווארי זה ונשקו איש לאחיו": דבר שלא קיים בדרך כלל בטקסט ייצוגי המתאר עובדות, כפי שאנו למדים בנוסח המקורי, המתאר לרוב פרטיים עובדתיים.

לעומתו, הנוסח המובא ע"י עומר למרות שנראה כייצוגי, בכל זאת טומן בתוכו ביטויים ריגושיים היא מרחיבה, מפרשת בשפה מדוברת, אין מקום לספק, כי מטרתה שהמסר יובן היטב לילדים.

הדמות הסיפורית

באגדה זו אנו נתקלים בשני דמויות ראשיות שני אחים עובדי אדמה. "לפני שנים רבות, בטרם נבנה בית המקדש, חי בירושלים איכר ולו שני בנים. יום אחד מת האיכר והשאיר לבניו את שדה החיטה שלו, כדי שיחלקו אותו ביניהם. אבל האחים לא רצו לחלק את השדה ועיבדו אותו יחדיו" האחים מחליטים לעבוד ביחד בשדה החיטה.

בתחילת האגדה האחים רווקים לאחר מספר שנים האח הצעיר נשא אישה ונולדו לו שלושה ילדים. האח הבכור לא נשא אישה "עברו השנים. נשא האח הצעיר אישה, ונולדו לו שלושה ילדים. האח הבכור לא נשא אישה"

שני האחים החקלאים מגלמים את ימי הזוהר של ארץ ישראל, ובאמצעות סיפורם מתחזק האתוס הלאומי: שפה, אומה וארץ.

מקום האגדה

מהסיפור: "והאגדה מספרת כי הקדוש ברוך הוא ראה את אשר ארע על אם- הדרך, וברך את המקום אשר בו נפגשו שני האחים- על ראש הר המוריה"

ירושלים בירת ישראל מימי דוד עיר קודש ועיר מלוכה היסטורית שסימלה את מרכז כיסופי היהודי לכל אורך הדורות.

שלמה המלך בנה את בית המקדש הראשון על הר המוריה ואת ארמון מלכותו, כך התבססה העיר לבירת הממלכה המאוחדת (מייזליש1991). הר המוריה נזכר בדברי הימים ב' "כי אם אל המקום אשר יבחר ה' אלוקיכם מכל שבטיכם לשום את שמו שם, לשיכוננו תדרשו ובאת שמה" (דברים י"ב,

ה')

האחדות, האחוה, האהבה בין איש לרעהו, המסירות והחסד ההדדיים - הם הנדבכים שבעזרתם בונים אנו לאורך השנים את בית המקדש. באמצעותם הולכת ומתקרבת הגאולה השלימה שאנו מצפים לבואה. האגדה העממית מספרת שגם מקום בנייתו של בית המקדש קשור לנדיבות ואהבה.

4.4 ניתוח הסיפור "שלמה המלך והדבורה" מאת אוריאל אופק
תקציר העלילה:

יום אחד שכב המלך שלמה לנוח בגנו. בעודו ישן, דבורה קטנה עקצה אותו בחשבה שאפו הוא אחד הפרחים שבגן. המלך מקיץ מכאב העקיצה וזועם על הדבורה. הדבורה הנפחדת מתנצלת ומשכנעת אותו לשחררה ומבטיחה כי ביום מן הימים תשלם לו טובה תחת טובה. המלך משועשע מהרעיון שקטנטנות כזו תוכל לגמול לו מתישהו בחייו אך בשל היותו בעל עוצמה כזו הוא מוותר לה ומשחרר את הדבורה לחופשי.

לא עברו ימים רבים, ומלכת שָׁבָא באה אל ארמון המלך ובחנה את חוכמתו באמצעות חידות. זו הייתה ההזדמנות של הדבורה הקטנה לעמוד בהבטחתה. שלמה עונה כמובן על כל חידותיה של מלכת שבא, שכן הינו החכם באדם. אך לבסוף מציגה לפניו מלכת שבא חידה אחרונה וקשה. מתוך שורה של פרחים זהים שחלקם עשויים משי ואחרים הם פרחי אמת, על שלמה לזהות את הפרח האמיתי. המלך מהסס. כוחו ועוצמתו וכן חכמתו הגדולה אינם מסייעים לו כאן ולפתע מגיעה הדבורה הקטנטנה, עומדת על הפרח האמיתי וכך מממשת את הבטחתה משכבר הימים עוזרת לו בזיהוי הפרח האמיתי, ומחזירה לו את הכבוד שכמעט נפגם.

ערך: כיבוד כל יצור שנברא בצלם אלוהים גם אם הוא נראה מיותר ושונה. חכמי המשנה מבקשים לתאר מיהו חכם: "איִזְהוּ חכם? הלומד מכל אדם" (מסכת אבות ד א). שלמה המלך נחשב לחכם מכל בני האדם. חוכמתו הייתה ידועה כל כך, עד כי מלכת שבא באה לחוד לו חידות כדי לבדוק עד כמה רבה חוכמתו. בסיפור על שלמה המלך והדבורה אנו רואים שגם האיש החכם ביותר יכול ללמוד ממי שקטן ממנו. המבחן שהעמידה מלכת שבא בפני שלמה המלך הוכיח לו כי הוא אינו יודע כולו, שֶׁכֵּן רק הדבורה הקטנה מסוגלת להבחין בין פרח טבעי לפרח מלאכותי. כך הבין שלמה כי גם למלך גדול וחכם ישנן מגבלות, וכי לכל אחד יש מה ללמוד מאחרים. חז"ל כותבים במשנה (מסכת אבות ד ג): "אל תהי בז לכל אדם, [...] שאין לך אדם שאין לו שעה". הם מלמדים אותנו לא לזלזל באיש, כי לכל אדם תהיה שעה שבה ידע לעשות את הדבר המתאים. לדבורה הקטנה יכולות וכישורים ייחודיים, וכשמגיעה "השעה שלה" – הביקור של מלכת שבא – היא מקיימת את הבטחתה ונחלצת לעזרתו של שלמה המלך. בסיפור אפשר לראות את יכולתו של כל אחד לתרום מכוחו ומיכולותיו, בלי קשר לגודלו או למעמדו.

משמעות הכותרת של הסיפור

על פי הכותרת של הסיפור אנו למדים על הדמויות הראשיות בסיפור. במרכז הסיפור ניצבת הדמות החד פעמית של שלמה המלך הידוע כחכם באדם, והדבורה שעומדת בהבטחתה לעזור למלך אם יחוס על חייה. הכותרת הינה כותרת ממצה שמתוכה ניתן לצפות ולהבין את הכתוב לאורך הסיפור.

לשון הסיפור היא לשון מקרא

דוגמא א: "יום אחד יצא המלך שלמה, החכם מכל אדם, לטייל בגן- הארמון וכאשר עיף, שכב לנוח מתחת לעץ ענף"

במקרא: והיה פֶּאֶשֶׁר יַחֲלֵם הָרָעַב וְהֵנָּה אוֹכֵל וְהִקְיָץ וְרִיקָה נִפְשׁוֹ וְכֶאֱשֶׁר יַחֲלֵם הַצָּמָא וְהֵנָּה שֹׁתָה וְהִקְיָץ וְהֵנָּה עֵינָי וְנִפְשׁוֹ שׁוֹקֵקָה, כֵּן יִהְיֶה הַמּוֹן כָּל הַגּוֹיִם הַצְּבָאִים עַל הַר צִיּוֹן. (ישעיהו, פרק כט, פסוק ח)

דוגמא ב: "צדו אותה ברשת והביאוהו לפני המלך"

במקרא: וַיִּשְׁכַּב אַחֲזָה עִם אֲבֹתָיו וַיִּקְבְּרוּהוּ בְּעִיר בִּירוּשָׁלַם כִּי לֹא הִבְיָאָהוּ לְקַבְּרֵי מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל, וַיִּמְלֹךְ יַחֲזַקְיָהוּ בְּנוֹ תַחְתָּיו. (דברי הימים ב, פרק כח, פסוק כז)

דוגמא ג: "מלכת שבא הגיעה מארצה הרחוקה לבקר את שלמה המלך ולנסותו בחידות"

במקרא: וְכֵן בְּמַלְצֵי שָׂרֵי בְּבַל הַמְּשַׁלְּחִים עָלָיו לְדָרֵשׁ הַמּוֹפֵת אֲשֶׁר הָיָה בְּאֶרֶץ עֲזָבוֹ הָאֱלֹהִים, לְנִסּוֹתוֹ לְדַעַת כָּל בְּלָבָבוֹ. (דברי הימים ב, פרק לב, פסוק לא)

מבנה ומאפייני האגדה "המלך שלמה והדבורה" כפי שבאים לידי ביטוי בנוסחים שונים.

האקספוזיציה

החלק הראשון:

מתואר עימות בין המלך שלמה המלך לבין דבורה קטנה בעקבות עקיפת אפו של המלך. המלך זעום וכעוס והדבורה מבקשת מהמלך שיסלח לה על מעשיה ובסוף היא מבטיחה למלך שבבוא היום היא תגמול לו על התנהגותו אליה, לעומתה המלך פורץ בצחוק על כך איך יצור קטן וחלש יכול לעזור למלך גדול וחזק. בסוף הוא מסלק אותה מלפניו.

החלק השני:

מתוארת התמודדות בין שלמה המלך למלכת שבא. שתי דמויות אלו מעמדן שווה, המלכה באה לבחון את המלך כאשר שמעה על המקרה של הדבורה עם המלך ועל העוול שנגרם למלך מהעקיפה. המלכה מבקשת מהמלך שיצביע על אגודת פרחים טבעיים הנמצאת ביחד עם אגודת פרחים מלאכותיים.

שלמה המלך עומד מבוש ולא יכול לפתור את התעלומה וברגע האחרון מגיעה אותה דבורה שעקצה אותו ומתיישבת על אגודת הפרחים הטבעיים ומצילה את כבודו.

הקונפליקט

החידה שחדה מלכת שבא לשלמה המלך בסיפור במעשייה הוא היה צריך לנחש מי מבין עשרת זרי-הפרחים שהוצבו לפניו איזהו אמיתי ולא מלאכותי. למעשה שלמה לא היה מצליח להשיב נכונה לולא הדבורה, שחש על חייה בעבר. הדבורה הזדמנה לאזור והתיישבה על הזר האמיתי.

אוריאל אופק "רגע ארוך הביט המלך בפרחים ולא ידע לפתור חידה זו: כי היו הפרחים דומים להפליא זה לזה ונראו כמו חיים. והנה, ברגע שבקש לומר "לא אדע"- קלטה אוזנו פתאום זמזום דק מין הדק"

ההתרה

"בז לדבר יחבל בו" שלמה המלך בסוף הסיפור מכיר בטעותו שהוא זלזל בדבורה ונזף בה ומודה שאסור לבזות את הזולת אפילו אם הוא נחות וקטן. "ולאחר שיצאה מלכת שבא מן הארמון, הודה המלך שלמה לדבורה הקטנה ואמר לה אכן, צדקת- גם דבורה קטנטנה יכולה להשיב טובה למלך גדול!" האדם הבז לזולת מתבל בעצמו ופוגע במעמדו והוא עלול לשלם ביוקר, כי עשוי לבוא יום ויידקק האיש החזק לאדם החלש שבז לו. מוסר-ההשכל מלמדנו, שמי שחלש במצב או בתחום מסוים, עשוי להיות חזק בהזדמנויות אחרות שבהן חשובים תכונות וכישורים אחרים.

סגנון אגדה זו מבוססת על סיפור מקראי (ראה: ספר מלכים א', י א-יג)

"ומלכת שְׁבָא שמעת את שמע שלמה לְשֵׁם ה', ותבא לְנִסְתוֹ בְּחִידוֹת. ותבא רְוֹשְׁלִמָה בְּחִיל כְּבֹד מְאֹד גְּמִלִים נְשָׂאִים בְּשָׂמִים וְזָהָב רַב מְאֹד וְאָבֹן יְקָרָה וּתְבֵא אֶל שְׁלֹמֹה וּתְדַבֵּר אֵלָיו אֵת כָּל אֲשֶׁר הָיָה עִם לְבָבָהּ. וַיִּגְדַּל לָהּ שְׁלֹמֹה אֵת כָּל דְּבָרֶיהָ, לֹא הָיָה דָבָר נֶעְלָם מִן הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר לֹא הִגִּיד לָהּ. וַתֵּרָא מִלְכַּת שְׁבָא אֵת כָּל חֲכַמַּת שְׁלֹמֹה וְהִבִּיתָ אֲשֶׁר בָּנָה, וּמֵאֲכָל שְׁלַחְנָהּ וּמוֹשָׁב עַבְדָּיו וּמַעְמַד מְשָׁרְתָיו וּמִלְבָּשֵׁיהֶם וּמִשְׁקֵיו וְעֵלְתוּ אֲשֶׁר יַעֲלֶה בֵּית ה', וְלֹא הָיָה בָּהּ עוֹד רוּחַ. וַתֹּאמֶר אֶל הַמֶּלֶךְ: אֲמַת הָיָה הַדָּבָר אֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי בְּאַרְצִי עַל דְּבָרֶיךָ וְעַל חֲכָמְתֶךָ, וְלֹא הֶאֱמַנְתִּי לְדַבְרִים עַד אֲשֶׁר בָּאתִי, וַתֵּרְאִינִה עֵינַי וְהִנֵּה לֹא הִגַּד לִי הַחֲצִי. הוֹסַפְתָּ חֲכָמָה וְטוֹב אֶל הַשְּׂמוּעָה אֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי. אֲשֶׁרִי אֲנִשִּׁיךָ אֲשֶׁרִי עֲבָדֶיךָ אֵלֶּה הַעֲמַדִּים לְפָנֶיךָ תְּמִיד הַשְּׂמַעִים אֵת חֲכָמְתֶךָ... וַתִּתֵּן לְמֶלֶךְ מֵאָה וְעֶשְׂרִים כֶּפֶר זָהָב וּבְשָׂמִים הַרְבֵּה מְאֹד וְאָבֹן יְקָרָה לֹא בָּא כְּבָשֶׂם הַהוּא עוֹד לְרַב אֲשֶׁר נִתְּנָה מִלְכַּת שְׁבָא לְמֶלֶךְ שְׁלֹמֹה... וְהַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה נָתַן לְמִלְכַּת שְׁבָא אֵת כָּל חֲפָצָהּ אֲשֶׁר שָׂאָה מִלְּבַד אֲשֶׁר נָתַן לָהּ כִּיָּד הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וַתֵּפֹר וַתֵּלֶךְ לְאַרְצָהּ הַיָּמָּה וַעֲבָדֶיהָ." (מלכים א', פרק י', א-יג)

בהיותה אגדה יהודית המבוססת על אירועים בתנ"ך ציטטות ופסוקים מהתנ"ך מדגישים אחדים מהאפיונים שהוזכרו לעיל, במיוחד הניגודיות שבין האסוציאציה העולה מהמקור המקראי לבין ההקשר שבסיפור.

הסגנון הריגושי בטקסט

בריבוי משפטי שאלה-

באגדה "שלמה המלך והדבורה" קיים ריבוי של משפטי שאלה. לאחר שלמה המלך נעקץ בידי הדבורה הוא שואל "מיהו החצוף אשר העז לעשות זאת?" הוא שואל אותה "כיצד העזת לעולל למלךך את הדבר הזה?" לאחר שהדבורה מבטיחה למלךך שהיא תגמול לו טובה אם ישחררה הוא שואל אותה "האם את תשיבי למלךך תחת טובה?" ריבוי השאלות מלמד אותנו שהמלך שלמה לא האמין שיכול להיות שדבורה תעקוץ את המלך, יותר משהוא סובל מהעקיצה עצמה כועס הוא על שמישהו העז לעקוץ את המלך.

מוטיב "הכבוד" הוא מוטיב מרכזי באגדה זו. המלך שלמה בטוח בחכמתו ובכוחו והעובדה שהדבורה הקטנטנה העזה לפגוע במלך החזק והעצום היא המניע לסיפור כולו. הדבורה פגעה בכבודו של המלך, אך המלך סלח לה אולי מרחמנות ואולי בבוז.

אולם כשבאה מלכת שבא לבחון אותו, המשחק הוא הפעם משחק בין שווים. המלך מול המלכה. סיפורי חידות מעמידים תמיד את "המחיד" עליון על זה שאמור לענות על החידה וכך גם כאן. אלא שהמלך החכם הבטוח כל כך בחומתו ובכוחו מזלזל גם הפעם ובטוח בניצחונו. הוא מוצא עצמו חלש ואבוד לרגע, מול מלכת שבא. עוד רגע והייתה מנצחת אותו וכולם היו מגלים שהוא אינו החכם מכל אדם. ואז, ברגע האמת, מחזירה לו הדבורה הקטנטנה את כבודו. זה לא שהוא ידע

להבא להבדיל בין פרחי משי לבין פרחים אמיתיים. הוא למד מן המפגש עם מלכת שבא שני דברים:

ראשית, שהוא אינו יודע באמת הכול. ועובדה שלא ידע לזהות את הפרח האמיתי שנית, שכבוד הוא עניין נזיל. עוד רגע והיה מאבד את כבודו העצום ורק בזכות הדבורה הוא לא איבד את הכבוד שרחשו לו כולם. המסקנה שלו שלא לבוז לאף אחד ולו גם אם הוא קטנטן וחלש.

חזרות באגדה

באגדה זו יש שימוש בטכניקה של חזרות, המילה פרח חוזרת פעמים רבות, כך: "הפרחים הפורחים" "מפרח אל פרח עופפה", "בודאי פרח הוא", "להבחין בין פרח ובין אף", "פרח סגנוני", "ראה נא, מלכי את הפרחים הללו", "ורק פרח אחד", "איזה הוא הפרח האמיתי?", "הביט בפרחים"

החזרה על המילה פרח חוזרת לאורך הסיפור, בחלק הראשון הדבורה חשבה שהפרח הוא האף של המלך ובחלק השני הפרח משמש למלכת שבא כאמצעי לחידה ששאלה את המלך. הפרח ממחיש את החזרות שמאופיינות באגדה וכמו כן ואת הגלגל שמסתובב בסיפור שבסופו של דבר הפרח הוא כלי שבאמצעותו נוצר הקשר בין הדבורה והמלך בפעם הראשונה ובסוף הסיפור.

הדמות הסיפורית:

שלמה המלך לפי מייזליש, (1991) " בנו של דוד מלך ישראל, שנולד לבת שבע, מלך על יהודה, וישראל בשנים 928-967 לפס"נ, ולשמו קשר עם שמה של ירושלים. שלמה הומלך בחיי אביו. שלמה ירש מאביו ממלכה גדולה שהשתרעה מתספח ועד לעזה הפלשתית. שלמה היה מגדולי הבנאים, ובין מפעליו הגדולים היה בית המקדש בירושלים, שהחל בשנה הרביעית למלכותו ונשמך שבע שנים.

חוכמתו האגדית של שלמה מתבטאת בכמה תחומים. בתחום המדיני הצליח שלמה לקיים בשלום אימפריה גדולה ומדיניות הפנים שלו הביאה לפריחה כלכלית. בתחום השיפוטי היה שלמה שופט חכם, וגם מבחינה אינטלקטואלית כפי שאנו למדים בסיפור זה.

חוכמתו של שלמה עלתה על זו של כל חכמי דורו כמתואר במל"א ה' ט-יא. מקורה בברכת אלוהים, שנגלה לו בחלום בעלותו על כס המלכות.

על שלמה המלך נאמר "ויחכם מכל האדם" (מלכים א', ה, 11) וכן מסופר, כי הוא שלט בבעלי-חיים והבין את שפתם. באגדה זו מסופר כי שלמה אכן ניחן בסגולות על-אנושיות, כמו שליטה בבעלי-חיים, וניכר כי התפרסם בידע ובחכמה. אולם התנהגותו אינה הולמת את דמותו של החכם באדם: הן בגלל תגובתו המוגזמת על העקיצה והן בגלל לעגו להערת הדבורה, שיום אחד תוכל לעזור לו. גדולתו וחכמתו הן בכך שהוא מכיר בטעותו ומודה: "בז לדבר יחבל לו" (משלי יג, 13). כלומר, מי שמבזה ובוז לאחר - סופו שנזקק לו, ובכך נענש².

² פירוש זה למוסר-ההשכל מסתמך על הפירושים הבאים: רש"י: " הבוזה אי מדברי תורה סוף מתמשכן עליו" (ראה רש"י, משלי יג, 13, ד"ה: "בז לדבר יחבל לו");

הדבורה:

הדבורה נתפסת כיצור קטנטן, חלש ונחות. כיצד היא יכולה לעזור לשלמה המלך, "החכם מכל אדם"? היא מודה שהיא קטנה וטיפשה. בהתחלה מתוארת כפזיזה ופחדנית אך בסוף מוצגת כבת חיל בשל יושרה ואומץ ליבה. לדבורה יש בטחון עצמי, היא מנהלת דו שיח מול המלך והדיבור הרך שלה מציל אותה מהעונש. והיא קיימה את הבטחתה. הדבורה מוצגת גם כן כטיפוס עדין משתמשת בסגנון רך ובסוף משכנעת את המלך שיוותר לה.

דמות המשנה - מלכת שבא :

דמות מקראית המתארת מלכה מארץ שבא, שהגיעה לירושלים ככל הנראה לצורך קשרי מסחר עם חצר שלמה המלך, זאת עקב התגברות השפעתה של ממלכת ישראל באותה התקופה בים סוף ושליטתה על נתיבי סחר חשובים.

מטרת ביקורה בסיפור לראות ולבדוק אם אכן חוכמתו של שלמה אכן רבה. שלא במתכוון היא לימדה את המלך לקח. כשלעצמה היא יצאה עם הוכחה שהמלך שלמה הוא אכן החכם מכל אדם, אך הקורא יודע מה שמלכת שבא לא ידעה- שהמלך אינו חכם כפי שחושבים אותו ורק בנס ובזכותה של הדבורה הוא הציל את כבודו ואת הכינוי שניתן לו "החכם מכל אדם".

דמות המספר:

המספר הוא מספר כל-יודע, מספר את הסיפור על הדמויות ועל האירועים בפירוט. הוא יודע את הכול על הכול. הוא נוקט עמדה לצידה של הדבורה ומזדהה איתה.

בסיפור זה המספר נוקט עמדה הנוטה לצידה של הדבורה הוא מזדהה איתה. היא מוצגת כישרה אמיצה ופיקחית לעומתה שלמה מוצג באור שלילי בגלל שחצנותו ובטחונו העצמי הרב.

תקציר העלילה:

כל השבוע טורחת הנמלה החרוצה בהכנות לשבת, בזמן שהצרצר מבלה בשירה ובריקודים. כשהצרצר מבקש להכין עוגה לכבוד השבת וחסרים לו מצרכים להכנתה, הוא נזכר בשכנתו העמלה, ולפיכך הוא מבקש ממנה את החומרים החסרים לו להכנת העוגה לשבת. שוב ושוב חוזר הצרצר אל בית הנמלה ומבקש ממנה מצרך נוסף: גרגר סוכר, שמן, חצי ביצה, קמח, ופעם אחר פעם, נענית הנמלה לבקשותיו. הנמלה, מתרווחת בכורסתה, ושוקעת בשינה, שוכחת לכבות את תנורה. עוגת השבת שאפתה נשרפת, והיא נותרת עם ארוחת שבת אך ללא עוגה לקינוח, ועם תחושת עצבות לנוכח הארוחה הפגומה. לפתע שוב דופק הצרצר בדלת, אולם הפעם אין הוא מגיע על מנת לבקש דבר מה, אלא בא עם העוגה שאפה בעצמו ממצרכיה של הנמלה, וחולק עמה את העוגה. השניים יושבים, שרים ומזמרים, ומקבלים את פני השבת.

ערך: עזרה הדדית ונתינה

"אולי אפשר גרגר סוכר", ממחיש את הערך של נתינה. במשך השבוע כולו הנמלה החרוצה טורחת, ואילו הצרצר מבלה בשירה וריקודים. כשהצרצר מבקש לאפות עוגה לשבת, הוא זקוק לעזרתה של הנמלה, ושלא כצפוי, גם היא נעזרת בו.

"עזרה הדדית" לפי מילון אריאל (2007), "עזרה זה לזה"

לא תמיד אנחנו יודעים מי יזדקק לעזרתנו ומתי. הנמלה והצרצר שונים מאוד באופיים אבל הם חיים בשכנות טובה וביחסי ידידות. נוהגים בנדיבות, עוזרים זה לזה, נהנים יחד – הם חברים! בסופו של דבר יגלו שלכל אחד יש הזדמנות לעזור לחברו.

הספר מציג לקורא את הערך של סיוע לנזקק, למרות שסיוע זה אינו תמיד נעים, שכן "יותר טוב לתת מאשר לקבל". נוסף על כך, הנמלה המייצגת עולם של חולין, עבודה ואגירה, אמנם מנוגדת לצרצר המייצג את עולם האמנות (שירה, מחול), אולם מכירה בחשיבותו של עולם זה והופכת למעין "פטרונית" של האמן הרעב. בסופה של היצירה, הסיוע ל"אחר" תורם בסופו של דבר גם למסייע, נוסח "שלח לחמך על פני המים כי ברב שנים תמצאנו" וכך ביצירה זו של בן-גור, ה"אחר" מביא אל עולמה של ההגמוניה צבע, טעם וחדוות חיים. חשוב לציין כי נעמי בן גור "שברה כאן את הנוסח המקובל של "הצרצר והנמלה" המוכר ממשלי לה-פונטיין ומשלי קרילוב. שם המשל מחנך לחריצות נוסח "לך אל נמלה עצל, ראה דרכיה וחכם", הנמלה נשארת עם האוכל וזאת משום שטרחה ועבודה, נוסח "מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת" ואליו הצרצר שלא עב כל השבוע- נותר רעב ובגפו. בן גור נוטלת את החומרים מן המשל הידוע אך מהפכת אותם ומובילה את המסר לכיוון אחר, נוסח "תן לרעב לחמך", "או חברותא או מיטותא" כשכל אלה הם ערכים יהודיים שמרביתם דברי חכמה מספר משלי.

משמעות הכותרת של הסיפור הכותרת היא מרומזת היות והקורא לא יכול להבין, דרך הכותרת את מה שעתיד להתרחש בסיפור. למשוך את תשומת הלב של הקורא, למשוך אותו לתוך הקריאה. בכותרת "גרגר סוכר" ניתן לשאול מדוע בחרה נעמי בן גור את המושג "גרגר" ולא כפית או כוס סוכר?

לשון הסיפור

נעמי בן גור בסיפורה "אולי אפשר גרגר סוכר?" משלבת שפה פשוטה, יומיומית הקרובה לעולם הילד ושפה גבוהה. "אובד- עצות". "טורחת, עמלה". "האירה פנים". "עצובה ונוגה" כמו כן נעמי בן גור אוהבת לשחק במילים ובצלילים "ציר- צר ציר", "נה-נה-נה", "טים-טי די-דם"

מבנה ומאפייני המשל

האקספוזיציה מוצגת הדמות המרכזית הצרצר. "ביום ראשון ציר- ציר – ציר שר הצרצר בכל העיר. ביום שני, נה- נה- נה ניגן הצרצר על ספסל בגינה. ביום שלישי, הו, כמה טוב, טרללה טרללי הוא זמר ברחוב. ביום רביעי, טס- טי- די-דם הוא קפץ ורקד על חוף הים. ביום חמישי, טררה טריי הוא שר וניגן במרכז מסחרי" כל השבוע הצרצר התעסק בתחביביו האישיים ובהנאה צרופה ולא לקח בחשבון שעליו להתארגן ולהיערך לסוף השבוע ועל כן ביום השישי הוא נבהל כשזוכר שהשבת נכנסת ואין לו עוגה. בנוסף, מוצג לנו המקום בו מתרחשת העלילה- ביתו של הצרצר וכן מערכת היחסים עם הנמלה.

הקונפליקט המשל עוסק בנמלה ובצרצר ונעמי בן גור מציגה באמצעות שתי דמויות הישות העצלה הצרצר והישות החרוצה הנמלה, הבעיה של הצרצר הוא עצם העובדה שהשבת נכנסת והצרצר מבוהל שכן הוא מצא את עצמו ללא עוגה לשבת וללא מצרכים. הצרצר המזמר, מקפץ ורוקד כל ימות השבוע, אשר נזכר ביום שישי בצהריים, כי אין לו מצרכים להכנת עוגה לשבת:

"לפתע קפץ, התנער וקם! הביט בשעון: שומו שמיים!מה השעה? קצת אחרי שתיים!?"
ארון במטבח הוא פתח וסגר – אין כלום, אין מאום, אין שום דבר!
מהר למקרר הציץ וסגר – אין כלום, אין מאום, אין שום דבר!
חיטט במגירה, פשפש ונבר – הבית ריק, אין שום דבר."
בנוסף, הוא נזכר בשכנתו, הנמלה החרוצה שהתארגנה היטב לקראת שבת.

ההתרה

ההתרה היא בכך שהקונפליקט בו עמד הצרצר בא על פתרונו שכן הנמלה נענתה לכל בקשה של הצרצר. מסתבר, שהיא כלל לא הייתה חייבת לספק לו כל צורכו אבל רוחב הלב שלה יתברר, מאוחר יותר כמשתלם גם עבורה. הצרצר לבסוף אופה את העוגה לכבוד השבת, הצרצר כבר לא עצלן וכנהנתן הוא חרוץ והוא זה שאופה בסופו של דבר את העוגה ומתגלה כנדיב. בהגיעו אל

הנמלה ובהציעו לה לחלוק עמו את העוגה: "טועמת כזית, בלי חשק אוכלת, פתאום...טוק-טוק-טוק מי שם בדלת? צרצר שמח! מה יש לו ביד? עוגה נהדרת לכבוד השבת! "שכנתי היקרה, עמלתי היום, אפיתי עוגה, הבאתי לטעום"

לבסוף השניים שרים ומזמרים, וגם רוקדים, אנחנו למדים שגם מי שעבד כל השבוע, זכאי לרגע של מנוחה ושמחה.

העיבוד החדש למשל שכתבה נעמי בן-גור מותיר את שתי הדמויות המרכזיות במקומן, אך מקהה את הקוטבינות, מתאר באופן מאוזן יותר את הטיפוסים השונים, מוותר על התוכחה ומעלה על נס שכנות טובה ועזרה הדדית.

"יחדיו לשולחן יושבים השניים, נמלה וצרצר משיקים כוס לחיים. שרים, מזמרים, מה רבה השמחה. בואך לשלום, שבת הברוכה".

סיום הסיפור

סוף הסיפור בעל מסר חשוב מאד לילדים. "שֶׁלַח לְחֶמֶד, עַל-פְּנֵי הַמַּיִם : כִּי-בָרַב הַיַּמִּים, תִּמְצָאֶנּוּ." (קהלת יא, א-ב), משמע תמיד תהיה רחב לב, מסביר פנים ונדיב היות ובסופו של דבר תמצא שזה משתלם גם עבורך.

בסוף הסיפור השכן הצרצר מתגלה כשכן נאמן וחבר טוב, ובעיקר, מה שמחבר את המשל אל העולם היהודי דווקא הוא הכנת העוגה לקראת שבת, ושמחת השניים בשבת כששניהם נהנים מן העוגה (הבלתי צפויה לא במשל של אזופוס ואף לא במשל של נעמי בן גור).

הסגנון הריגושי בטקסט

בריבוי משפטי שאלה וסימני קריאה

השאלה הראשונה שנשאלת בסיפור "וביום השישי?" הקורא מבין משאלה זו שביום השישי קרה משהו אחר משאר ימי השבוע. עצם השאלה מעצימה את הקונפליקט שהצרצר יקלע, כי כל השבוע הוא ניגן ושר וביום השישי ההתנהלות שלו משתנה כי הוא לא יכול לנוח על מי מנוחות כשהשבת בפתח.

חזרות מרובות על סימני קריאה מדגישים את הלחץ בו הוא הצרצר היה נתון "ארוון מטבח הוא פתח וסגר- אין כלום, אין מאום, אין שום דבר! מיהר למקרר, הציץ וסגר- אין כלום אין מאום, אין שום דבר! חיטט במגרה, פשפש ונבר-הבית ריק, אין שום דבר! מעידים על מצוקתו של הצרצר בגין אי יכולתו להכין עוגה וכן מעידות על רוחב הלב של הנמלה היות וכל שאלה שהצרצר שאל הנמלה הגיבה ברוחב לב.

בשיא הקונפליקט הצרצר שואל סידרה של שאלות:

"ממה אכין עוגה עכשיו?"

"ממה אכין עוגת שבת?"

"אולי מחול ומים קצת?"

"רגע, מה זה? איזה ריח! צרצר מריח, מרחרח. ריח חם ומשגע! מי אופה? אני יודע!"

ולאחר שהוא מוצא לעצמו פתרון שהוא יבקש מהנמלה הוא ניגש אליה בכל פעם אם שאלה ובקשה חדשה.

הצרצר: "אולי אפשר גרגר סוכר?" "סליחה, אולי...חצי ביצה?"

חזרות

המילה שכנתי חוזרת בסיפור מספר פעמים "זו שכנתי הנמלה". "תודה לך שכנתי". "חן- חן לך, שכנתי". "שכנתי היקרה" בסיפור "השכנות" מוצגת באור חיובי כי הנמלה עוזרת לצרצר לבל את מבוקשו ממני.

הכינו "שכנתי" הוא כינו מפויס ומתרצה של הצרצר כי הוא יודע שהוא זקוק למצרכים שיש ברשותה.

האנשה

הדמויות במשל באות מתחומים שונים: הדומם, הצומח, החי ואנושי. הדמויות הן התחפושת לתכונות בני האדם. הדמויות במשל הן מואנשות. אולם, גם אם הדמויות הן מהתחום האנושי, הן לא ממשיות ושלמות. ולכן, כמו כל הדמויות האחרות, הן אינן אנושיות, כי אם מואנשות. כל דמות במשל מייצגת תכונה כלשהי או רעיון ולא דמות אנושית שלמה. הדמויות במשל מייצגות בדרך כלל תכונה אחת או שתיים. לדוגמא: האריה הוא חזק, המייצג אכזריות. השועל מייצג ערמוניות שבאמצעותה הוא גובר על החזקים ממנו או מנצל דמויות חלשות ותמימות.*האנשה: ייחוס תכונות ומידות של בני האדם לבעלי חיים או לעצמים דוממים.

הדמות הסיפוריות:

המשל מאפיין בשתי דמויות בינאריות, הדמויות בסיפור לא נבחרו סתם, אלא הן מייצגות תפיסה מקובלת צרצר עצלן והנמלה חרוצה והסיפור הזה מנפץ את המיתוס הידוע.

הנמלה

הנמלה המייצגת עולם של חולין, עבודה ואגירה, היא טיפוס שקול, מתוכנן והיא מונעת על ידי הצורך האדיר בביטחונות. היא מוותרת על החיים של היום כדי לחסוך לטובת השבת. נדמה לה שאם יש לה תעמול ותעבוד קשה בכל יום מיומות השבוע היא מבוטחת, ולא יאונה לה כל רע ביום השבת. הנמלה רואה את עצמה כיצור מפוכח. היא רואה את השבת הקרבה ובאה ומתכננת לקראתה. התכנון שלה בנוי על ויתור על חיי ההווה לטובת אגירת בטחונות ליום השבת.

הנמלה מאופיינת כנעימה ואדיבה "נאנחה המלה, אך האירה פנים- בכל זאת נעים לעזור לשכנים"

הצרצר

הצרצר מייצג את עולם האמנות (שירה, מחול) המתאפיין בהתחלה כדמות נהנתן וחסר אחריות, משל זה משחרר את הצרצר מכבלי הראייה הסטריאוטיפית המתייגת אותו כעצלן כרוני וכנהנתן, שכן בסופו של דבר הוא אופה עוגה ומתגלה כנדיב, בהגיעו אל הנמלה ובהציעו לה לחלוק עמו את העוגה

דמות המספר:

המספר בסיפורנו הוא "כל יודע", הוא מספר את הסיפור על הדמויות ועל האירועים בפירוט. הוא יודע את הכול על הכול.

פרק 5

דיון ומסקנות

”על פי מהותה אין האגדה חזיון ספרותי עראי ועובר, אלא היא יצירה קלסית של רוח עמינו,

יצירה

שיש לה פירות לשעתה והקרן קימת לדורות. בעקרה ובכללה הרי היא אחד מן הגילויים הגדולים

של רוח האומה ואישיה.”

(ביאליק ורביניצקי)

בפרק הקודם נבדקו ונותחו ארבעה עיבודים לאגדות חז"ל ומשל אחד. כל ספר נותח ע"פ שלושה פרמטרים שונים, הערך אשר נלמד מהסיפור, ההיבט הספרותי וההיבט הלשוני. בין הספרים שחילקה התכנית במשך השנים ניתן למצוא סיפורים ממגוון מקורות יהודיים, שעובדו לילדים על ידי מיטב הסופרים והסופרות.

בכל חמשת הספרים שנבחרו מפרויקט ספריית פיג'מה משתקפים ערכים חינוכיים יהודיים שבהם האדם נושא ערכים. אחת ממטרותיה של פרויקט "ספריית פיג'מה" על פי תפיסת התכנית "סיפורים בעלי ערך" היא לפתח את מערכת הערכים של הילדים בגיל הרך. "אנו שואפים לעשות זאת בשני כיוונים לסייע לתלמידים לפתח עמדות כלפי ערכים, ולפתח נטיות (דיס פוזיציות) למימוש ערכים במציאות.

"ערכים הם קני מידה להערכה המאורגנים בדירוג מסוים. הערכים מספקים בסיס נאמן לקבלת החלטות במגוון של מצבים" (כהן, 1996)

בעיבודה של דבורה עומר לאגדה "סבלנותו של הלל הזקן" ערך הסבלנות מקיים דו-שיח בין הלל הזקן לבין האיש שבא להקניטו, ההדגשה על סבלנותו של הלל הזקן, תכונה משמעותית בסיפור הזה. הסיפור מציג את תכונותיו המיוחדות של הלל הזקן, הלל היה מפורסם ביחסו אל האדם, כאוהב האדם ויותר מזה, בתפיסת היחידנות של ה"אני" של כל אדם ובהתחשבותו בכל אדם כהווייה בפני עצמה. רבות מסופר על ענוותנותו וסבלנותו היתירה של הלל.

בעיבודה השני של דבורה עומר לאגדה " התבלין החסר" מודגש ערך שמירת השבת, השבת הוא אחד הערכים המרכזיים והמשותפים לעם היהודי לדורותיו ובהבאת הסיפור בפניי הילדים בגנים הם נחשפים לערך המרכזי אבן-פינה זו, הלא היא: השבת!

בעיבודה הנוסף של דבורה עומר לאגדה "מקומו של בית המקדש" ערך אהבת האחים והאמפתיה סוג האהבה היסודי ביותר, שעליו מבוססים כל טיפוסי האהבה, הוא אהבת אחים האחדות, האחוה, האהבה בין איש לרעהו, המסירות והחסד ההדדיים - הם הנדבכים שבעזרתם בונים אנו לאורך השנים את בית המקדש.

בעיבודו של אוריאל אופק לאגדה "שלמה המלך והדבורה" ערך כיבוד כל יצור שנברא בצלם אלוהים גם אם הוא נראה מיותר ושונה אנו למדים מערך זה שכל יצור באשר הוא יכול לעזור לנו בני האדם בפרט שלמה המלך שהיה החכם באדם כמו שמסופר בתנ"ך.

במשל "אולי אפשר גרגר סוכר" מאת נעמי בן גור ערך הנתנה והעזרה הדדית הנם ערכים המתאפשרים כאשר הצרצר מודע ליכולתו להעניק, מתחשב באחר, מזהה את צרכיה של הנמלה. בספר מועבר המסר על ידי שימוש בדמויות של חיות, בסיפורים באלו מספרים על היכולות של הילדים דרך חיות וכן מועברים מסרים חינוכיים כגון עזרה לזולת ונתנה.

הערכים היהודים אשר מופעים בספרים בדרך כלל פן אוניברסאלי כגון אחוות אחים, עזרה לזולת ונתנה, כיבוד כל יצור חי, סבלנות וזיקה ליהדות כמו שמירת השבת כשהילד נחשף לספרים אלו הדבר מעודד דיון בערכים בחיק המשפחה ובגן הילדים.

העיסוק בערכים יהודיים נובע גם מתוך ההנחה שילד שמחובר לתרבותו ומכיר אותה חש חיבור נכון וגאוה וגם חש מספיק ביטחון לצאת אל העולם וליצור קשר עם תרבויות אחרות מהערכים אותם הוא מכיר

(Vromen 2011).

ספרים אלו משקפים את "האני מאמין" של יוצרי פרויקט "ספריית פיג'מה", משום שבכל ספר קיים ערך מובהק ואכן, ההקשר הערכי הרחב מופיע בספרי הפרויקט, העוסקים בערכים כלל אנושיים דוגמת חברות ועזרה לזולת, חמלה כלפי בעלי-חיים, אחווה, סובלנות.

באמצעות חשיפת הספרים בפני הילדים ישנה הערכה לתרבות ומורשת ולערכים היהודיים. היא מפתחת עידוד שיח בנושא ערכים, מורשת ומסורת ובפרט ערכים יהודיים כמו שמירת השבת. המחשבת בספריית פיג'מה היא לבחור ספרים שיש להם ערך מוסף שהם פותחים שיח ערכי בגן ובמשפחה והרעיון הוא שערכים אפשר ללמד באמצעות הספרים.

הספרים הם גורם מזמן לרגע של שקט בתוך העידן העמוס שלנו, רגע של מפגש בין ההורה והילד, הזדמנות לשתף בזיכרונות, להתחבר לעבר המשפחתי, לתרבות, להעביר גם לילדים צעירים את ה"אני מאמין" האישי בנושאים חשובים ומשמעותיים.

הספרים מפרויקט זה הם ספרים שיכולים לפתוח שיחה ערכית. ישנם ספרים המובילים לשיחה בנושא ערכים אוניברסאליים וישנם סיפורים שקשורים לפולקלור יהודי כמו "התבלין החסר" מאת דבורה עומר שמדבר על ערך השבת, הספרים מעובדים מסיפורי חז"ל אשר מעובדים לילדים כמו "שלמה המלך והדבורה" שעובד על ידי אוריאל אופק ואגדות שעובדו על ידי דבורה עומר.

"אנחנו מאמינים שנכון להפגיש את הילדים והמשפחות עם פנים מגוונות של התרבות היהודית לדורותיה והמפגש הזה הוא מפגש מפרה, מעניין שיוצר חיבור של הילדים לשורשים ולזהות המשותפת שלנו"

(אברמסון, 2014).

לסיכומו של עניין ללא האדם המקבל על עצמו את הערך, אין הערך ערך, מכאן שרק האדם יכול להכריע הכרעות ערכיות למען עצמו, אם הכרעותיו אלה הן אכן הכרעות ערכיות.

חינוך לערכים באמצעות ספרים מתוך פרויקט "ספריית פיג'מה" הוא למעשה הכנסה לתוך הקשר, חברתי ותרבותי. המעשה החינוכי איננו יכול להיעשות אלא בתוך הקשר תרבותי נתון ובהסתמך על הנתון בו. והדברים אמורים ביתר-שאת בכל מה שנוגע לפיתוח מחויבות לערכים, כלומר לממד האקסיסטנציאלי של החינוך הערכי, הנשען באורח מובהק על התהודה של הערך ברכיבי המסורת המעצבים את אישיותו של הילד.

בהיותנו לבחון את האמצעים הספרותיים אשר באמצעותם מועברים המסרים ההתנהגותיים שאנו מזהים בכל אחד מחמשת הספרים אמצעים ספרותיים אשר מחדדים את ההווה של האגדה והמשל.

סיפורי חז"ל מלמדים אותנו פעמים רבות על אנשים שמהווים דוגמה אישית "מופת" והתנהגותם מעוררת התפעלות. הדמויות הן דמויות היסטוריות מוכרות. הלל הזקן "סבלנותו של הלל" נמנה עם אנשי מופת אלה, הוא נודע כאיש ירא שמים וחכם, שנהג בחייו הפרטיים ובמגעו עם הבריות בצדק ובענווה.

דמותו של שלמה המלך מתוך "שלמה המלך והדבורה" שלמה המלך נתפרסם במיוחד בחכמתו, חוכמתו של שלמה עלתה על זו של כל חכמי דורו.

ב"תבלין החסר" הדמות הראשית הינו רבי יהודה הנשיא היה תנא בדור החמישי, נשיא הסנהדרין ועורך המשנה.

כל אגדה היא מראה המשקפת את העולמות הפנימיים דרך מסעו של הגיבור בתהליך לגילוי האני והתפתחותו כאדם בכל רובדי הקיום והערכי.

בסיפור "מקומו של בית המקדש" המקום בו התרחשה העלילה היא המהות של הסיפור. והאגדה מספרת "כי הקדוש ברוך הוא ראה את אשר ארע על אם- הדרך, וברך את המקום אשר בו נפגשו שני האחים- על ראש הר המוריה"

ירושלים בירת ישראל מימי דוד עיר קודש ועיר מלוכה היסטורית שסימלה את מרכז כיסופי היהודי לכל אורך הדורות.

"האגדה היא סיפור דתי, סיפור מעשה שמטרתו להביא את השומע לאמונה בדת היוצרת את האגדה. האגדה היא סיפור קצר שגיבורו הוא בדרך כלל אדם או מקום. במרכז הסיפור מתרחש לגיבור נס הנובע תמיד מכוח של האל שבו מאמין מספר האגדה. גיבורי האגדה הם אנשים חד פעמיים, בעלי שם פרטי ושם משפחה, האגדה קשורה בזמן מוגדר, במקום מוגדר, ועל ידי האירוע הנסי שקרה להם הופכים הגיבורים לקדושים."

(ברוך, 1994).

במשל "אולי אפשר גרגר סוכר" אנחנו למדים על ערך עזרה הדדית ונתינה, באמצעות הדמויות בסיפור הנמלה והצרצר, הנמלה המייצגת עולם של חולין, עבודה ואגירה, היא טיפוס שקול, מתוכנן והיא מונעת על ידי הצורך האדיר בביטחונות. היא מוותרת על החיים של היום כדי לחסוך לטובת השבת. לעומתה הצרצר המייצג את עולם האמנות (שירה, מחול), מתאפיין בהתחלה כדמות נהנתן וחסר אחריות, משל זה משחרר את הצרצר מכבלי הראייה הסטריאוטיפית המתייגת אותו כעצלן כרוני וכנהנתן, שכן בסופו של דבר הוא אופה עוגה ומתגלה כנדיב.

"המשל הוא אמצעי רטורי מובהק וטיפוסי, באמצעותו רוצים לשכנע בעניין מסוים הוא איננו אומר במפורש את העניין המסוים שהרי תוכנו בדוי, דמיוני, לרוב בלתי אפשרי מבחינה ריאליסטית" (פרנקל, 1996).

אמצעים אומנותיים בסיפורים

בספרים שנבחרו מ"ספריית פיג'מה" קיים רעיון אידיאולוגי שבאמצעותם הם מעבירים ערכים. גישה זו באה לידי ביטוי ע"י מספר אמצעים ספרותיים, בעזרתם מגבירה הספרות את כוחה כגורם המחנך את הילד.

כבר באקספוזיציה של הסיפורים אנו מתוודים לדמויות ובציון כללי של מעמד החברתי. לדוגמה: שלמה המלך והדבורה "יום אחד יצא שלמה המלך, החכם מכל אדם".

התבלין החסר: "היה היה חכם גדול בארץ ישראל, רבי יהודה שמו". סבלנותו של הלל הזקן "הלל הזקן נשיא ישראל היה חכם גדול"

יש לנו שתי דמויות מרכזיות שהן דיכוטומיות (מנוגדות)- הנמלה לעומתה הצרצר.

האדם שעליו מסופר הסיפור הוא דמות מוכרת כמו שלמה המלך, הלל הזקן, רבי יהודה הנשיא ובטקסט עצמו מצוין בשמו הממשי או בכינויו. תכונותיו, מעשיו ודבריו של האדם ראויים לאגדה. בסיפור הם נמסרים כשיד הדמיון הטובה הופכת אותם למופתים הרקע כולל בדרך כלל תיאור מקדים של הדמויות שבסיפור.

הגיבורים המקראיים אינם מוצגים באופן אידיאלי. הם מוצגים כבני אדם, כדמויות אנושיות, ולא כסמלים. לפעמים הם טועים ולעתים נכשלים - בצד המעלות, יש להם גם חולשות. צורת הצגה זו של הדמויות מקרבת את התלמידים אל הגיבורים ששוב אינם דבר נשגב, רחוק ובלתי ניתן לחיקוי. יש בכך גם משום מענה לצרכים הרגשיים של הילדים.

במשל, אולי אפשר גרגר סוכר הדמויות בסיפור הן תחליפי בני אדם, נמלה וצרצר לבני האדם יש רגשות, רצונות, מאוויים ומחשבות ובעלי החיים שמחליפים את בני האדם הם אלה שמניעים את העלילה המתפתחת בסיפור.

נוסף לדמויות יש בסיפור הקשר נסיבתי של זמן ומקום, המספר לנו תשובות לשאלות היכן ומתי קרו הדברים.

ב"מקומו של בית המקדש" יש ציון של מקום "לפני שנים רבות, בטרם נבנה בית המקדש, חי בירושלים איכר ולו שני בנים"

הסיפורים "תופסים תאוצה" לקראת נקודת השיא. הסיבוך מתחיל באירוע שהוא מעין אירוע שמשמעותו התחלה של רצף אירועים חדש.

ב"מקומו של בית המקדש" כל אח מתחשב באחר ורוצה בטובתו, ובלי שהתבקש, מוותר על שלו כדי שלאחיו יהיה יותר. ב"שלמה המלך והדבורה" מלכת שָׁבָא באה אל ארמון המלך ובחנה את חוכמתו באמצעות חידות. זו היתה ההזדמנות של הדבורה הקטנה לעמוד בהבטחתה.

ב"התבלין החסר" הקיסר אנטונינוס שב לביתו של רבי יהודה הנשיא ביום שלישי, ואשתו של רבי יהודה הנשיא נערכה ובישלה, והוא אכל ואמר: זה לא כמו מה שהיה בשבת.

ב"הלל הזקן" בסיפור זה קיים מאבק פנימי בין האיש שרצה להרגיז את הלל לבין עצמו, מאבק נפשי למרות כל הניסיונות שלו הוא לא מצליח להשיג את היעד שלשמו הוא התערב וכמובן שיפסיד ארבע מאות זוז.

ב"אולי אפשר גרגר סוכר" השבת נכנסת והצרצר מבוהל שכן הוא מצא את עצמו ללא עוגה לשבת וללא מצרכים.

המספר בסיפורים הוא כל יודע חוזר על הדברים שאותם הוא רוצה להדגיש. לדוגמה את הדמויות הראשיות, המספר מדגיש אותם תכונות טובות – חכם, טוב לב, סבלן, נעים הליכות, בקי בתורה. בכל הסיפורים המספר משתמש בחזרות רבות, על מלים, עובדות, מעשים, החזרות הרבות מארגנות את העלילה ותורמות לתחושת הזדהות והנאה של הקורא והשומע.

לסיכום

ישנם רבים שאגדות חז"ל נראות להם כספרות שאבד עליה הכלח, ספרות השייכת לעבר. אולם פרויקט "ספריית פיג'מה" מעוררת וחושפת את הערכים הטמונים בכל סיפור וסיפור אשר מותאמים לימינו אנו. נראה שאפשר למצוא בספרות חז"ל לא רק מאפיינים של עבר אלא גם מאפיינים רבים של העתיד

ההתרה של הסיפור היא הנקודה המחזיקה את כל הפרטים והאירועים בסיפור. לשון הסיפור, הסיפורים עובדו מאגדה והותאמו לילדים בגיל הרך. לשון הסיפור הינה מקרא וחז"ל. מה שתורם ומחזק את ה"אני מאמין" של תוכנית ספריית פיג'מה כי הילד הוא כחומר ביד היוצר ועלינו לחשוף ולעורר דיון עם הילד ע"י העברת מסורת הדורות והערכים ע"י שיבוצם של מילים בסיפור מלשון המקרא ומלשון חז"ל.

לסיכום

היצירה הספרותית היא אחת מהכלים דרכם תתעצב דמותו של הילד. באמצעות היצירה שנכתבה לילד, משווה לערכים תוקף מוחלט.

ההדגשה של הכוון החיובי של "מה יש לעשות", של דוגמה אישית, כפי שמרבים לעשות חז"ל ובעקבותיהם סיפורי הצדיקים למיניהם. חינוך לערכים על-דרך הטוב והחיובי ואף המושלם. מטרתם העיקרית של הסיפורים מתוכנית "ספריית פיג'מה" היא להקנות לילד ערכים ברורים. ערכים הקשורים לכל תחומי החיים: התחום של "בין אדם למקום" אחוות אחים (מקומו של בית המקדש): הלכות שבת (התבלין החסר). התחום של "בין אדם לחברו": יחסו לחבריו- סבלנות (סבלנותו של הלל הזקן). עזרה ונתינה (אולי אפשר גרגר סוכר). כיבוד כל יצור חי (שלמה המלך והדבורה).

הדבר נעשה תוך עיסוק בנושאים הלקוחים מחיי היום-יום, וכן, תוך הכרת דמויות הצדיקים. מגמת הספרים היא להחדיר דרכו אהבת ארץ ישראל להקנות להם ערכי מוסר נעלים. מסקנתי מבדיקת הספרים שהערכים המעוברים בסיפורים כמו עזרה ונתינה הדדית, אחוות-אחים, כיבוד כל יצור חי שנברא בצלם אלוהים, סבלנות וכמובן ערך שמרית השבת מותאמים לכל אוכלוסייה יהודית בתפוצות העולם.

הספרייה שואפת לחנך לערכים המוסכמים על כל הזרמים ביהדות ובעצם לכל אדם באשר הוא . בדיקת ספרים נוספים מספריית פיגימה עשויה לגלות כמה ספרים שאינם כתובים באיכות ספרותית טובה אך החשיבות העליונה של הפרויקט הוא בחינוך לערכים כשהערך הספרותי הוא מישני. בחרתי מדגם מייצג איכותי שבוודאי יהיה מקובל על כל גנת באשר היא. מחקר נוסף שהייתי מציעה לקיים בהמשך הוא בדיקה רחבה יותר של הספרים, תוך הצבעה על חולשות ספרותיות, אולם אלה הולכות ונעלמות ככל שהספרייה תופסת מקום נכבד יותר בגן. עם זאת, לדעתי, כדאי לכל גנת לבדוק כל ספר המגיע אליה. ולדון בו רק עם היא מסכימה הן לערכים המוצגים בספר והן לאיכות הכתיבה של הטקסט.

פרק 6

ביבליוגרפיה

אבן, י'. תשל"ח. מילון מונחי הסיפורת, ירושלים : אקדמון.

אורבך, א"א.(1996). "הלל הזקן", האנציקלופדיה העברית, ירושלים : חברה להוצאת אנציקלופדיות. כרך ד', עמ' 195-200.

אופנהיימר, א'. (2007). רבי יהודה הנשיא: ירושלים, מרכז זלמן שזר לחקר תולדות העם היהודי עמ' 3-4.

אליה, א'. (2015, 11 בדצמבר). מסיבת פיג'מות מוסף 7 לילות של ידיעות אחרונות עמ' 21-23.

אלמוג, ג'. (2008). כל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם: היצירה הקלאסית כמשאב ספרותי. ספרות ילדים ונוער. 38 (128) עמ' 40-53.

ארליך, צ'. (2012). מוסף 'דיוקן' של 'מקור ראשון' בכותרת "בסימן קריאה" עמ' 16-20.

אשכול, י'. (1994). אנציקלופדיה ליהדות, אור יהודה – ספריית מעריב. עמ' 327-339.

בטלהיים, ב'. (1980). קסמן של אגדות: ותרומתן להתפתחותו הנפשית של הילד, עריכה איה ענבר, תל-אביב: רשפים. עמ' 10-14.

ברגסון, ג'. (1966). שלושה דורות בספרות הילדים העברית. תל-אביב: יסוד. עמ' 36-39.

ברוך, מ'. (1994). ז'אנרים בספרות ילדים לגיל הרך, תל אביב: משרד החינוך, התרבות והתרבות. עמ' 35-40.

ברוך, מ'. (1944). לכל שיר יש שם: עיוני ספרות ולשון בשירת ילדים: תל-אביב: פפירוס.

דרום, ד'. (1990). אקלים של צמיחה: חופש בחינוך ומחויבות משרד החינוך והתרבות, המחלקה להכשרת עו"ה עמ' 179.

אודסר, ז'. סגל, י'. (2013). "יוסף מוקיר שבת" בחינת אגדת חז"ל המעובדת לילדים בידי יוצרים שונים מכלול, כתב עת רב תחומי חוברת כ"ט מכללה ירושלים. עמ' 181-195.

זבה, א'. (2010) האסופות האגדיות – צ'זבה-אלרן, מ"ספר האגדה" אל ארון הספרים היהודי – האסופות האגדיות ומקומן בעיצובה של היהדות בתרבות העברית, עבודת דוקטור, אוניברסיטת תל אביב. עמ' 123-127.

טוהר, ו'. (2015). הד האולפן החדש, גיליון 103, חורף תשע"ה

כהן, א'. (1996). חינוך לערכים בשיעור, ספרי נעם, בת-ים. עמ' 27-29.

לאו, ב'. (2006). חכמים (כרך א') תל אביב: ידיעות אחרונות וספרי חמד. עמ' 56.

- לבנון, י'. (1975). אביב: אנציקלופדיה כללית לצעירים: הוצאה מסדה בע"מ. עמ' 165-167.
- מייזליש, ש'. (1991). אנציקלופדיה למושגים אישיים ומסורת ישראל כרך ג', תל-אביב : ידיעות אחרונות, חמד עמ' 39.
- מייזליש, ש'. (1991). אנציקלופדיה למושגים אישיים ומסורת ישראל כרך כ', תל-אביב : ידיעות אחרונות, חמד עמ' 72-73.
- מלקין, י'. (2003). יהדות ללא אל : יהדות כתרבות ותנ"ך כספרות, ירושלים : כתר. עמ' 18.
- מרטין בובר, ב'. (1959). דרכי החינוך. בתוך : אנציקלופדיה חינוכית ב', ירושלים : משרד החינוך והתרבות ומוסד ביאליק. עמ' 295-371.
- פוני, מ'. (2005). הסיפור הקצר: פרקי למוד. הכנה לבחינת הבגרות בספרות, הוצאת משכל (חמד+ידיעות אחרונות). עמ' 36-39.
- פרנקל, י'. (1996). מדרש ואגדה (כרך ב'), תל אביב : האוניברסיטה הפתוחה. עמ' 20-25.
- פרוכטמן, מ'. (1990). לשנה של ספרות. אבן יהודה. רכס עמ' 17-29.
- רוזנהיים, א'. (2003). תצא נפשי עליך : הפסיכולוגיה פוגשת יהדות תל אביב : ידיעות אחרונות / ספרי חמד. עמ' 207-208.
- רייזמן, ע'. עורכת (1999). סיפורים מימים עברו, לקט אגדות חז"ל לגיל הרך, ירושלים : משרד החינוך- האגף לתוכניות לימודים. עמ' 17-21.
- רפפורט, א'. (1984). תולדות ישראל בתקופת הבית השני: הוצאת ספרים עמיחי. עמ' 219-220.
- שויקה, י'. (1997). רב-מילים המילון השלם-עברי עברי. כרך ס-צ: סטימצקי (חמד+ידיעות אחרונות) עמ' 141
- שמיר, א'. (2004). אביב חדש : האנציקלופדיה הישראלית לנוער (כרך 5) : הוצאת עם עובד בע"מ. עמ' 96-97.
- שושן, א'. (2003). מילון אבן שושן, ירושלים : הוצאת אנציקלופדיות. (כרך מ-ס). עמ' 56.
- שר, ע'. (2006). סיפורי תחכמוני לילדים תעלולים או אבן דרך : האגודה הישראלית לבלשנות שימושית. עמ' 247-248.

Bascom, w.r. (1995). "Four functions of folklore" the study of folklore e.d a. PP 333.

Egan, K. (1986). Teaching as story telling: An alternative approach to teaching and elementary school. Canada: Alehouse press. PP 77-79. -curriculum in the

Vromen, G. (2011). *Sifriyat pajama : The Pg Library Makes Aliya*. Jewish Book World, PP 60-61.

Abstract

At the center of this research stands the question of how to provide preschool children with Jewish humanistic values, both directly and indirectly. And how the "Pajama" library does that by distributing children's books as a gift to 120,000 children throughout Israel.

The research method is literary educational text orientated research, which attempts to expose the content, the design, and the art and literature means by which the Jewish values are expressed and reflected in a series of chosen books. Also, the research will attempt characterize behavioral ways to convey the message hidden in the stories.

The study selected five books from the program "Pajama Library" that carries the Jewish values in their infrastructure of the plot and story. The study will try to understand what educational Jewish values are reflected in each of the stories and how they reflect the "credo" of the writers of the books, since the "pajama library" project has a very distinct writing infrastructure and procedures and only the ones who meet those procedures get accepted to the program.

Jewish values education and reflection at "PJ Library" books

Case Study, consideration Books: "Missing Spice ", "King Solomon and the Bee",
"Patience of Elder Hillel", " Place of the temple", " Maybe we can Grain of sugar".

Submitted by

Perach Elimelech 031478043

Project submitted in partial fulfillment of the degree of M.Ed

Early Childhood Education program

Faculty of Education

Levinsky College of Education

Supervisor: Prof Miri Baruch

December 2015